

אמנות

התערוכות האנגליות-היהודיות במפנה המאה ה-20 התערות ובדלנות

אירית מילר

מבוא

המחקר על התערוכות והמוזאונים היהודיים הראשונים באירופה במפנה המאה ה-20 קיבל תנופה בשנים האחרונות. ההכרה בתפקידם ובמשמעותם התעוררה בעקבות הקמתם של מוזאונים יהודיים חדשים והרחבתם של מוזאונים יהודיים קיימים.¹ תהליך זה משתלב במגמה עולמית, שבה מוזאונים נעשו לאתרים מרכזיים במרקם העירוני ומנוף לפעילות תרבותית, חברתית וכלכלית. מבחינה היסטורית המוזאונים היו מעורבים בהבניית הזהות והעבר ופירושם, ובעיקר בקידוש ערכי הבורגנות ומדינת הלאום. הם שימשו מאגרי תרבות אליטיסטית, המסוגת הבדלים תרבותיים בסולם הייררכי של גזע, מגדר ומעמד. הזרם המרכזי של המוזאונים התעלם מה'אחר' או לכל היותר הציגו כ'פרימיטיבי' ו'אקזוטי', ועל כן הוא נכשל בייצוג המורכבות והרב-גונית של קבוצות אוכלוסייה שונות במסגרת התרבות הלאומית. מתוך עניינן הגובר במורשת התרבותית שלהן הגיבו קהילות מיעוט על אי-הכללתן במוסדות הקיימים בכינון מוזאונים המתעדים, מפרשים ומציגים אמנות, תרבות והיסטוריה של קהילותיהם. מוזאונים מיעוטים מעוגנים בהקשר קהילתי מקומי,

* המאמר מבוסס על פרק בעבודת דוקטור: אירית מילר, 'סולומון ג'וזף סולומון, אמן אנגלי-יהודי (1860-1927)', אוניברסיטת חיפה 2004. תודה לפרופ' אברם קאמפף ולפרופ' דני גוטוויין שהנחו אותי בעבודת המחקר הזאת.

1. משנות השמונים ועד היום הוקמו עשרות מוזאונים יהודיים, מוזאוני שואה ואתרי הנצחה ברחבי העולם: בארצות-הברית, בדרום אמריקה, באוסטרליה, במדינות מזרח אירופה ועוד. ראו: Grace Cohen-Grossman, *Jewish Museums of the World*, Westport, CT 2003. ראו גם אתרים ברשת: <http://www.science.co.il/Jewish-Museums.asp>, 29 August, 2007; <http://www.science.co.il/Holocaust-Museums.asp>, 29 August, 2007

מחזקים את מעמדה של הקהילה, מתווכים בינה לבין הציבור הרחב יותר, ומביאים את תרבותם וזהותם הייחודית אל הזרם המרכזי של החברה.² לנוכח השינויים בשדה המוזאלי, משתלב המחקר על תערוכות יהודיות ומוזאונים יהודיים במגמה הרחבה יותר של כינון מוזאוני מיעוטים ומוזאונים ייחודיים. יתרה מזו, התערוכות והמוזאונים היהודיים הראשונים הם בגדר אב־טיפוס לתהליך המתחולל בעשורים האחרונים בשדה המוזאלי. נראה כי מטרות המוזאון להשריש גאווה בקהילת המיעוט, ובו בזמן לפתח תחושת הערכה בציבור הכללי להישגיה של קבוצת המיעוט, לתרומתה לחברה ולהשתלבותה בה, אפיינו כבר את התערוכות ואת המוזאונים היהודיים הראשונים.

התערוכה הציבורית הראשונה של אמנות יהודית היתה הצגת אוסף שטראוס בפריז בשנת 1878, וזה הובא ללונדון ב־1887 כחלק מתערוכה ענקית אנגלית־יהודית. בארצות־הברית הוצג בראשונה אוסף אמנות יהודית בתערוכה הבין־לאומית הקולומביאנית בשיקגו בשנת 1892. תערוכות אלה היו הביטויים הראשונים למודעות יהודית הולכת וגדלה לאספנות של פריטי יודאיקה, וזו הביאה לידי כינונם של המוזאונים היהודיים הראשונים.

הריון בשתי התערוכות האנגליות־היהודיות שהוצגו לפני למעלה ממאה שנה בלונדון מעניין כיום במיוחד הן משום הצגת תערוכות בנושאים יהודיים והקמתם של מוזאונים יהודיים רבים ברחבי העולם, והן בהקשר של מוזאוני מורשת של מיעוטים וקבוצות ייחודיות. התערוכה הראשונה, 'תערוכת ההיסטוריה האנגלית־היהודית' (Anglo-Jewish Historical Exhibition) נפתחה באפריל 1887 ברויאל אלברט הול (Royal Albert Hall), והיתה התערוכה היהודית המקיפה הראשונה; והשנייה, תערוכת 'אמנות ומוצגים היסטוריים יהודיים' ('Jewish Art and Antiquities'), נפתחה בנובמבר 1906 בגלריה לאמנות וייטצ'פול (Whitechapel Art Gallery).

השאלות שידונו בנוגע לתערוכות האנגליות־היהודיות הן: מה היו הנסיבות ההיסטוריות שהניעו את ארגון התערוכות והצגתן? מי היו היזמים שהובילו את הקמת התערוכות ומה היו מטרותיהם? אילו מוצגים הוצגו בתערוכות ומי היה קהל היעד שלהן? ומה הן הזיקות בין שתי התערוכות הנזכרות? התערוכות האנגליות־היהודיות יידונו מזווית הראייה של הקהילה היהודית, כאמצעי תיווך בין החברה היהודית לחברה החיצונית, וכאתרים המשקפים דימוי עצמי וזהות יהודית.

2. Anastasia Loukaitou-Sideris and Carl Groddach, 'Displaying and Celebrating the "Other": A Study of the Mission, Scope, and Roles of Ethnic Museums in Los Angeles', *The Public Historian*, 26, 4 (Fall 2004), pp. 49-71

הרנסנס התרבותי האנגלי-היהודי

תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית היתה אחד מגילויי הראשונים של הרנסנס התרבותי האנגלי-היהודי ונקודת מפנה בפעילות התרבותית היהודית באנגליה בשלהי המאה ה-19. ההתעוררות התרבותית התבססה בעיקר על יוזמה של יחידים, ושותפויות בין אישים שהתעניינותם היתה בנושאי תרבות שונים, כגון יהדות, היסטוריה, ספרות, מוזיקה ואמנות. היוזמות שהובילו אינטלקטואלים אנגלים-יהודים מייצגות ניסיון לפתח זהות יהודית בתחומי תרבות ואמנות כחלופה לפעילות יהודית מסורתית בבית-הכנסת ובספרות תורנית. ההתעוררות התרבותית לא צמחה ממדיניות קהילתית מכוונת, אך גילמה את מטרת המדיניות הקהילתית הפוסט-אמנציפציונית: לקרב את היהדות והיהודים לחברה האנגלית, לאזן בין יהודיות לאנגליות – להתקבל כאנגלים לחיקה של האומה האנגלית, ובו בזמן לשמור על אופי וזהות יהודיים.³

בהרצאה בנימה אישית ונוסטלגית ב-9 בנובמבר 1960 דיבר נורמן בנטוויץ' (1883-1971), נשיא האגודה ההיסטורית האנגלית-היהודית, על המשכילים האנגלים-היהודים שפעלו בסוף המאה ה-19, שאליהם התוודע בילדותו.⁴ הוא הזכיר חוקרי היסטוריה ויהדות, אנשי ספרות ואמנות, 'גיבורי הדור' ומכונני חיי הרוח של יהדות אנגליה. לדבריו, הם היו מעין 'חוג בלומסברי'⁵ אנגלי-יהודי, ובפעילותם שנמשכה כעשור מצא בנטוויץ' ביטוי ל'רנסנס עברי ויהודי'. הוא התמקד בדמותו רבת ההשפעה של סולומון שכטר (1850-

3. על ייחודם של מאפייני האמנציפציה והאינטגרציה של יהודי אנגליה ראו: Todd M. Endelman, 'The Englishness of Jewish Modernity in England', in: Jacob Katz (ed.), *Towards Modernity: The European Jewish Model*, New Brunswick, NJ 1987, pp. 225-241. סקירה על הקהילה האנגלית-היהודית ומוסדותיה מהשלמת תהליך האמנציפציה ועד ראשית שנות השמונים של המאה ה-19 ראו: Vivian D. Lipman, *A History of Jews in Britain since 1858*, London 1990, pp. 11-42. על מטרת מדיניותה של הקהילה ראו: Israel Finestein, *Jewish Society in Victorian England*, London 1993, pp. 154-177. פלדמן דן בטענות שהופנו כלפי היהודים ובאנטישמיות באנגליה על רקע תפיסות גזעיות, תאולוגיות, לאומיות וכלכליות. CT and London 1994, pp. 89-137.
4. Norman Bentwich, 'The Wanderers and Other Jewish Scholars of My Youth', *Jewish Historical Studies: Transactions of the Jewish Historical Society of England*, 20 (1964), pp. 51-62.
5. חוג בלומסברי (Bloomsbury Group) הוא כינוי לחוג של סופרים, אמנים ואינטלקטואלים בריטים שפעלו בלונדון מראשית המאה ה-20 במשך כשלושה עשורים, והשפיעו על עיצוב המודרניזם הבריטי. החוג כלל את הסופרת וירג'יניה וולף (Wolf), בעלה הסופר לאונרד וולף, אחותה האמנית ונסה בל (Bell) ובעלה מבקר האמנות קלייב בל, האמן ומבקר האמנות רוג'ר פריי (Fry), הסופר אדוארד מורגן פוסטר (Foster) ואחרים. הכינוי 'בלומסברי' נובע מאזור מגוריהם ועבודתם במרכז לונדון.

(1915), בן למשפחה חסידית, שנולד ברומניה ובא מברלין לאנגליה בשנת 1882 בעקבות תלמידו קלוד מונטיפיורי (1858-1938), מייסד התנועה הרפורמית בלונדון (Liberal Jewish Synagogue). שכטר לימד תלמוד ב-Jews' College בלונדון, עמד בראש הקתדרה לספרות רבנית בקיימברידג' וקנה את שמו בחקר גניזת קהיר. אישיותו ריתקה משכילים שעסקו בשאלות התרבות היהודית, ובהם הסופר והמסאי ישראל זנגוויל (1864-1926), האתנוגרף ג'וזף ג'ייקובס (1854-1916), חוקר ההיסטוריה האנגלית-היהודית והעיתונאי לוסיין וולף (1857-1930), חוקר היהדות ישראל אברהמס (1858-1925), עורך *The Jewish Chronicle* אשר מאירס (1848-1902), המשפטנים אוסולד ג'ון סימון (1855-1932) והרברט בנטוויץ' (1856-1932), מארגן תערוכות אמנות איזידור שפילמן (1845-1925) ואחיו מבקר האמנות מריון שפילמן (1858-1948), האמן וחבר האקדמיה המלכותית סולומון ג'וזף סולומון (1860-1927) ואחרים. רוב האישים הללו נולדו באנגליה סמוך לאמצע המאה ה-19, התחנכו במוסדות השכלה אנגליים והתגוררו בשכונות הצפוניות-המערביות של לונדון, שנחשבו עדיפות מאחרות בעיני המעמד הבורגני, שהמשכילים היהודים היו חלק ממנו.⁶ אישים אלה נמנו עם הדור הראשון של משכילים אנגלים-יהודים, והיו הכוח שהניע את הרנסנס התרבותי ואת כינון של התערוכות היהודיות באנגליה.

ההיסטוריון ישראל פיינשטיין עוסק בשינויים שהתחוללו בקהילה האנגלית-היהודית בתקופה הפוסט-אמנציפציונית, ובוחן את התהליכים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים שהובילו להיווצרותה של עילית יהודית-תרבותית. הוא טוען שהדיון המתמשך ביהודים, בתנועת ההשכלה האירופית, בגלי ההגירה ממזרח אירופה ובציונות היה בין הגורמים לרנסנס ספרותי, היסטורי ותאולוגי, שעודד את הדור הצעיר לפתח באופן נמרץ יותר מבעבר את תרבותו היהודית.⁷ הרנסנס התרבותי נתפס בעיניו בעיקר כלמדנות בתחום היהדות, ולא כפריצה לשדות חדשים. באופן דומה טוען דוד סרני (Cesarani), שיצירה במוזיקה, באמנות ובספרות היתה נטולת עניין יהודי ואף נדחתה בידי החברה היהודית. אפיונה 'היהודי' נקבע בשל מוצאו של היוצר או משום שהנושא נחשב ליהודי.⁸ נראה שעמדתם של פיינשטיין וסרני עומדת בסתירה לדיווחים ולסקירות השוטפים בעיתון *The Jewish Chronicle*, העיתון החשוב ביותר של הקהילה היהודית באנגליה. הסקירות בתחומי מוזיקה, ספרות, דרמה ואמנות מלמדות שהיה ציבור שהתעניין בתחומים האלה, וחלק מהעילית החברתית והאינטלקטואלית היה מעורב באופן פעיל בנושאי תרבות. ייתכן

6. ראו: Vivian D. Lipman, 'The Rise of Jewish Suburbia', *Transactions of the Jewish Historical Society of England*, 21 (1968), pp. 84, 85, 89.
7. Finstein, *Jewish Society in Victorian England*, pp. 157-198.
8. David Cesarani (ed.), 'Introduction', *The Making of Modern Anglo-Jewry*, Oxford 1990, p. 9.

שעמדותיהם של פיינשטיין וסזרני נובעות מהיעדרו של מחקר מקיף על פעילותם של יהודים בתחומי האמנויות.⁹

השימוש בניסוח 'רנסנס תרבותי אנגלי-יהודי' מוצדק אם מתבוננים בתהליך ההתחדשות התרבותית היהודית שהתחולל מסוף המאה ה-19. ההיסטוריון היהודי הנודע היינריך (צבי) גרץ התייחס ל'רנסנס' בהקשר הרחב של האמנציפציה, וציין כי 'לידה חדשה, מלאה בתקווה וזוהר, באה שוב על עם ישראל הבזוי וחסר האונים, והראיה היא, שעמנו, בכל כוח רצונו, חידש את נעוריו'.¹⁰ גם מרטין בובר (1878-1965) כתב בשנת 1901: 'העם היהודי עומד על סף תחייה מחיים למחצה לחיים מלאים. זו הסיבה שהצטרפתו לתנועה התרבותית הלאומית-הביין-לאומית נראית כרנסנס'.¹¹ בנאומו בקונגרס הציוני החמישי בבאזל, שהתכנס באותה השנה, הוא כרך את התחייה הלאומית בתחייה תרבותית, וביטא את התפיסה של חסידי הציונות התרבותית שהתאגדו ל'פרקציה הדמוקרטית' (Demokratische Fraktion).¹² בובר טען שאמנות יהודית אפשרית רק במולדת היהודית, אך ציין שזרעיה של התרבות היהודית כבר נבטו, וכי יש לטפחם ביד אוהבת.¹³ ייסוד ההוצאה היהודית (Jüdischer Verlag) בברלין, הוצאת כתב העת *Ost und*

9. הלן כמה דוגמאות, מתוך מבחר גדול מאוד, למעורבותם של יהודים בשדה האמנות, המייצג את העניין הרב באמנות הפלסטית. הדיווחים ב-*The Jewish Chronicle* עוסקים בתערוכות אמנות, השאלת עבודות לתערוכות מאספנים יהודים, השתתפותם של אמנים יהודים בתערוכות ומעורבותם של יהודים בארגון תערוכות: Stuart M. Samuel, 'Jews and Art', *The Jewish Chronicle*, 18 November 1891, p. 33; 'Venetian Art at the New Gallery', *ibid.*, 4 January 1895, p. 18; 'The Grafton Galleries', *ibid.*, 15 June 1894, p. 13; 'The Royal Academy Winter Exhibition', *ibid.*, 5 January 1894, p. 19; 'The Spitzer Collection', *ibid.*, 31 March 1893, p. 14; 'Institute of Painters in Oil Colours', *ibid.*, 27 October 1893, p. 15; 'Society of Portrait Painters', *ibid.*, 26 October 1894, p. 18; 'Royal Society of British Artists', *ibid.*, 6 April 1894, p. 19; 'The New Gallery', *ibid.*, 1 January 1897, p. 18. גם מאמר מערכת על אמנים יהודים נודעים באירופה: 'Jews and Art', *ibid.*, 6 April 1900, p. 18.

10. Heinrich Graetz, 'Historic Parallels in Jewish History', *Papers read at the Anglo-Jewish Historical Exhibition*, Royal Albert Hall, London, Office of the 'Jewish Chronicle', 1888, p. 7.

11. Martin Buber, 'Jewish Renaissance', in: Gilya G. Schmidt (ed. and trans. from German), *The First Buber: Youthful Zionist Writings of Martin Buber*, Syracuse, NY 1999, p. 31; 'First publication: "Jüdische Renaissance"', *Ost und West*, 1, 1 (January 1901), cols. 7-10.

12. בפרקציה הדמוקרטית היו חברים מלבד בובר גם ברטולד פייבל עורך העיתון *Die Welt*, הצייר אפרים משה ליליין, חיים וייצמן, לאו מוצקין ואחרים.

13. Martin Buber, 'Address on Jewish Art', in: Gilya G. Schmidt, *The First Buber*, pp. 46-64; First publication: Stenographisches Protokoll der Verhandlungen des 5. Zionisten-Congresses in Basel, 26-30 December, Wien 1901. ראו גם: Inka Bertz,

West בשנת 1901, 'האלמנך היהודי' (*Jüdischer Almanach*) ב־1902, והספר 'אמנים יהודים' (*Jüdische Künstler*) ב־1903 נעשו בהנהגת בובר ועמיתיו, והיו מביטוייו של הרנסנס התרבותי היהודי.

לתערוכת ההיסטוריה האנגלית־היהודית קדמה תערוכת אוסף איזק שטראוס בתערוכה הבין־לאומית בארמון טרוקדרו (Palais de Trocadéro) בפריז בשנת 1878.¹⁴ אוספו של שטראוס, מנצח תזמורת האופרה בפריז ומנהל נשפי החצר בווישי בתקופת נפוליאון השלישי, הכיל תשמישי קדושה וכתבי יד מאוירים, והוצג בהקשר של חפצי אמנות דתיים מהמאה ה־16 עד ה־19. תערוכה ראשונה זו של אמנות יהודית מיקדה אליה תשומת לב ועוררה שאלות יסוד על אמנות יהודית. דוד קאופמן, חוקר אמנות יהודית וממייסדי המוזאון היהודי בווינה, ביקר בתערוכה והתפעל מיופיים של המוצגים, וקיווה שיזכו למחקר שיטתי. הוא היה ער לממצאים ארכאולוגיים, כתבי יד מאוירים ותשמישי קדושה שאספו מוזאונים ואספנים פרטיים שהיוו ראיות לקיומה של אמנות יהודית.¹⁵ ואולם מבקר האמנות הרוסי ולדימיר סטסוב (Stasov), שעורר אמנים יהודים לבטא את זהותם, תהה על תגובת היהודים על אוסף שטראוס: האם יכירו בחשיבותו או שמא יבטלו אותו? הוא העריך שגם אם האוסף יחניף לרגשותיהם הלאומיים, הם יתייחסו למוצגים עצמם כביטול לעומת אוצרות התרבות האירופית. סטסוב, טוען ריצ'רד כהן, זיהה את חשיבות התצוגה הציבורית של החפצים והעברתם מהספרה הפרטית לציבורית.¹⁶

היחס המבטל שגילו היהודים עצמם כלפי המוצגים של אמנות יהודית, שסטסוב הצביע עליו בדבריו, הותנה, לטענת מרגרט אוליין (Olin), על־ידי השיח בתולדות האמנות. בשיח זה, שנשלט בידי מצדדי הלאומיות, היה לאמנות יהודית מקום מועט. הטענה היתה שליהודים לא היו קהילה ומקום גאוגרפי יחידים, ולא היה נרטיב ממוסד שלתוכו יכלו 'תולדות אמנות יהודית' להתאים. ההשקפה הנפוצה במאה ה־19 שהיהודים אינם ויזואליים, אישרה את אופיים הלא־אמנותי. הטענה עם הנימה האנטישמית היתה,

'Jewish Renaissance – Jewish Modernism', in: Emily D. Bilski, *Berlin Metropolis: Jews and the New Culture 1890-1918*, The Jewish Museum, New York 1999, pp.164-187; Avram Kampf, 'Art and the Early Zionist Movement – Controversy and Discord', *Ars Judaica*, 1 (2005), pp. 110-115

14. על אוסף שטראוס ראו: Grace Cohen-Grossman, 'Museums', *Encyclopaedia Judaica* (2nd ed.), p. 625; Richard I. Cohen, 'Self-Image Through Objects: Towards A Social History of Jewish Art Collecting and Jewish Museums', in: Jack Wertheimer (ed.), *The Uses of Tradition: Jewish Continuity in the Modern Era*, New York and Jerusalem 1992, p. 212; Idem, *Jewish Icons: Art and Society in Modern Europe*, Berkeley, CA 1998, pp. 190-192

15. Avram Kampf, 'The Jewish Museum: An Institution Adrift', *Judaism*, 17, 3 (1968), pp. 282-283

16. Cohen, 'Self-Image Through Objects' (above note 14), p. 204

שאינן הם רק חסרי אמנות, אלא מתנגדים לאמנות עקב האיסור שבדיבר השני.¹⁷ תפיסה זו עולה אף מדבריהם של אנשי רוח יהודים. גרץ ביקר בתערוכה היהודית בלונדון בשנת 1887 ואכן התפעל ממנה, אך ציין שחשיבותה נעוצה יותר ברגש שהיא מביעה, ופחות בערכם של שרידי העבר. הוא טען שכוחה של היהדות אינו בתחום האמנות הפלסטית: 'אחרי ככלות הכול, מהי חשיבותם של שרידים ועדויות אלה, על אף כמותם הרבה, לעומת שלל האוצרות, המסמכים ומצבות הזיכרון על מעשי גבורה, נצחונות ופעולות של אומות אחרות? כל השוואה כזאת היא נלעגת'.¹⁸ בספרו 'אמנים יהודים' ייחס בובר את חוסר הוויזואליות של היהודים למאפיינים גזעיים,¹⁹ והאמן האנגלי-היהודי סולומון ג' סולומון העמיד במרכז מאמרו 'אמנות ויהדות' (1901) את השאלה 'מדוע אין לישראל אמנות'.²⁰ נראה בהמשך כי התפיסה שניסתה להדיר את היהודים משדה האמנות הדהדה גם בהקשרן של שתי התערוכות האנגליות-היהודיות.

תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית, 1887

תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית היתה התערוכה השנייה של אמנות יהודית, ואחת התערוכות הגדולות של אמנות יהודית שנערכו מעולם.²¹ הוצגו בה כ-3000 פריטים, והיא ביטאה מאמץ קהילתי מרשים בהיקפו. *The Jewish Chronicle*, אמצעי התקשורת העיקרי שסיקר את התערוכה, תיאר אותה לא רק כמציגה היסטוריה, אלא גם כעושה היסטוריה: 'תערוכות נערכות לעתים קרובות, אולם תערוכה יהודית איננה עניין יומיומי'.²² במאמר העוסק בשינויים שהתרחשו בחמישים שנות מלכותה של המלכה ויקטוריה, שהתפרסם ב-*The Jewish Chronicle* בעת קיום התערוכה, נכתב: 'כיום יהדותנו מעוגנת

17. Margaret Olin, 'Nationalism, the Jews, and Art History', *Judaism*, 45, 4 (1996), pp. 465-467. ראו דיון בנושא: Gilya G. Schmidt, 'The Art Exhibition at the Fifth Zionist Congress', *The Art and Artists of the Fifth Zionist Congress, 1901: Heralds of a New Age*, Syracuse, NY 2003, pp. 14-25.

18. Graetz, 'Historic Parallels in Jewish History' (above note 10), p. 7.

19. Martin Buber (ed. and introduction), *Jüdische Künstler*, Berlin 1903.

20. Solomon J. Solomon, 'Art and Judaism', *Jewish Quarterly Review*, 8 (July 1901), p. 553. ראו גם: אירית מילר, 'סולומון ג'וזף סולומון, אמן אנגלי-יהודי (1860-1927)', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה 2004, עמ' 345.

Irit Miller, 'Hebraism and Hellenism in an Allegory – A painting by Solomon Joseph Solomon', *Ars Judaica*, 2 (2006), p. 106.

21. William L. Gross, 'Catalogue of Catalogues, Bibliographical Survey of a Century: ראו: of Temporary Exhibitions of Jewish Art', *Journal of Jewish Art*, 6 (1979), pp. 133-134.

22. 'The Anglo Jewish Historical Exhibition', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 8 April 1887, p. 1.

בהנמקה היסטורית ובאמצעי מחקר היסטוריים [...] כיום להרגיש יהודי הוא להבין את ציווי ההיסטוריה היהודית על חיינו יותר מלקיים את טקסי הפולחן היהודיים שכובדו באמצעות המסורת. [...] תחייה זו של התודעה ההיסטורית היא השינוי המרשים ביותר בעולמה של היהדות האנגלית בחמישים השנים האחרונות.²³ דברים אלה מצביעים על תמורה, ומבליטים את הסטת המכנה המשותף להיסטוריה כאמצעי המעצב את הזהות והדימוי העצמי-הקיבוצי, ואת ההפחתה בערכו של הפולחן הדתי כמכונן זהות. העיסוק בעבר האנגלי-היהודי ובמחקרו ביטא את השאיפה להשתתף בתהליכי העיצוב הפוליטיים, החברתיים, הכלכליים והתרבותיים של החברה האנגלית.

העיסוק ב'תודעה ההיסטורית' בעיתוי זה אינו מפתיע על רקע קיומה של תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית, ויתרה מזו, המאמר פורסם למחרת הרצאתו של גרץ, שהיה אורח הקהילה והתערוכה.²⁴ גרץ הליל את הסובלנות האנגלית שאפשרה את קיומה, דבר שלא היה מתקבל על הדעת במדינות יבשת אירופה. הוא זיהה את מניעיה של הקהילה בארגון התערוכה בשאיפה לבטא את אופיה האנגלי ובו בזמן את זהותה היהודית. גרץ העמיד במרכז הרצאתו את הדימוי האנטישמי של היהודי הנודד, והפך את המיתוס המשפיל של הקיום היהודי בתפוצה לייעוד מוסרי ולפיו 'ישראל בנדודיו יכול למלא את שליחותו ולהביא אור לגויים'.²⁵ עמדתו של גרץ תאמה את גישתה של הנהגת הקהילה האנגלית-היהודית, וביקורו של בכיר ההיסטוריונים היהודים בתערוכה שנושאה היסטוריה אנגלית-יהודית העניק לאירוע יוקרה בעולם היהודי.

לוסיין וולף, ממארגני התערוכה, ראה בדיעבד בתערוכה חוליה בשרשרת שהובילה להקמת החברה ההיסטורית האנגלית-היהודית, ותוצאה ישירה של המחאה על כוונתה של הקהילה הספרדית-הפורטוגזית להרוס את בית-הכנסת העתיק בוויס מארקס (Bevis Marks) בלונדון, ולמכור את הקרקע.²⁶ וולף ואישים אחרים פעלו בלהט לביטול ההחלטה, שעוררה נגדה את דעת הקהל בקהילה, ואמנם היא סוכלה. איזידור שפילמן ראה בפעולת המחאה הזאת ראשיתה של התעניינות בשימור שרידים היסטוריים של יהדות אנגליה, והעלה את הרעיון לארגן תערוכה בנושא היסטוריה יהודית.

שפילמן אכן היה הרוח החיה בארגון התערוכה; בראש הנהלת התערוכה עמד פרדריק דוד מוקטה (Mocatta, 1828-1905), בנקאי ונדבן ממנהיגי הקהילה, ועם חבריה נמנו מנהיגי הקהילה ובהם חברי פרלמנט יהודים, משכילים ורבנים מהזרמים השונים (הספרדי-

²³ 'Contrast: 1837-1887', *The Jewish Chronicle*, 17 June 1887, p. 7.

²⁴ ראו לעיל הערה 10, וגם: 'Prof. Graetz in England', *The Jewish Chronicle*, 3 June 1887, pp. 8-9; 'Professor Graetz', *ibid.*, 10 June 1887, p. 9; 'A Jewish Academy', *ibid.*, 24 June 1887, p. 11.

²⁵ Graetz, 'Historic Parallels in Jewish History' (above note 10), p. 10.

²⁶ Lucien Wolf, 'Origin of the Jewish Historical Society of England', *Transactions of the Jewish Historical Society of England*, 7 (1915), pp. 211-215.

הפורטוגזי, האשכנזי, הרפורמי). להנהלת התערוכה צורפו גם אנשי דת ורוח נוצרים נודעים ובהם ההיסטוריון ארנסט רנן (Renan), הצייר הפרה-רפאליטי הולמן האנט (Hunt), הסופר והעיתונאי לורנס אוליפנט (Oliphant), והמשורר רוברט בראונינג (Browning). הם האצילו חשיבות ויוקרה מעבר להקשר הקהילתי, והיו חוט מקשר לרגשות דתיים ולאומיים אנגליים בדבר שליחות היהודים בתהליך הגאולה.²⁷ מוסדות וארגונים מקצועיים התבקשו לסייע מכוח יוקרתם והשפעתם, כגון החברה לעתיקות (Society of Antiquities), המוסד לארכאולוגיה (Archeological Institute) והקרן לחקר פלשתינה (Palestine Exploration Fund).²⁸ הפריטים לתערוכה נאספו ממוסדות קהילתיים, בתי-כנסת, מוסדות מחקר ומדע, ספריות, עיריות ברחבי אנגליה, מוסדות בחו"ל, ומאוספים פרטיים של בני הקהילה האנגלית-היהודית. התצוגה המרכזית התקיימה ברויאל אלברט הול, אתר אנגלי מלכותי שנבנה לזכרו של הנסיך אלברט, ותצוגות התקיימו גם במוזאון הבריטי ובמוזאון סאות' קנינגטון (מוזאון ויקטוריה ואלברט).

ארגון התערוכה ארך כשנה, והיא נפתחה שבוע לפני חג הפסח, ב-4 באפריל 1887, בטקס מרשים שאורגן בקפידה.²⁹ באירוע החברתי שקדם לפתיחתה נכחו 3000 נכבדים: מנהיגי הקהילה היהודית, אנשי מעלה, תרבות, דת ומדינה. תזמורת הארטילריה המלכותית ניגנה את הפתיחה לאופרה 'אוברון' (1826) של קרל מריה פון ובר, שהבליטה את ההקשר האנגלי, והנעימה למוזמנים את הביקור באולמות התערוכה. אכן, ההתייחסות למטרות התערוכה ומשמעותה נועדה להבטיח שהיא פונה לציבור האנגלי לא פחות מאשר לציבור היהודי:

בעבור רוב הגברים והנשים בארץ זו, לכל דבר שהוא תנ"כי יש קסם שאין להפחית בערכו או לכלותו. תערוכה זו, המתקיימת מחוץ לקהילה היהודית, תהיה בעלת עניין רב למענם, וכל דבר הוא בבחינת חידוש. מה שמוכר לקהילה [היהודית] [...] הוא להם מסתורין שיש להתייחס אליו בכבוד ויראה. כל מה שקשור ליהדות העתיקה ויכול לסייע בפרשנות התנ"ך, ונוגע לחפצי פולחן יהודיים אמנותיים פונה לציבור רחב מאוד [...] המבטיח שהתערוכה תצליח.³⁰

דומה כי יוזמי התערוכה ומארגניה הופתעו מהיקף הפריטים ומרב-גוניותם. מקצתם לא הוצגו מחוסר מקום, אך תועדו בקטלוג מהודר שיצא לרגל התערוכה (איור 1). שפע

27. בנושא שליחות היהודים בתהליך הגאולה ראו: Michael Ragussis, *Figures of Conversion: 'The Jewish Question' and English National Identity*, Durham 1995, pp. 1-13

28. ראו: Joseph Jacobs and Lucien Wolf, *Anglo-Jewish Historical Exhibition*, Royal Albert Hall, London 1887, pp. vii-x

29. 'The Anglo-Jewish Historical Exhibition', *The Jewish Chronicle*, 1 April 1887, p. 8

ראו גם: The Anglo-Jewish Historical Exhibition, *The Jewish Chronicle* (Supplement), 8 April 1887, pp. 1-2

30. 'The Anglo-Jewish Historical Exhibition', *ibid.*, p. 2

הפריטים עסקו בכל תחומי החיים היהודיים החילוניים והדתיים, המנהגים והפולחן, בספרה הציבורית של בית-הכנסת ובספרה הפרטית של הבית. המוצגים שילבו ישן וחדש – ממצאים ארכאולוגיים, מפות ותצלומים, ודגם של בית-המקדש – והעידו על זיקתם עתיקת היום של היהודים לארץ הקודש (איור 2). פריטים רבים עסקו בקהילה היהודית מראשית התיישבות היהודים באנגליה, ובנושאים בעלי עניין יהודי כללי: כתבי יד, ספרי קודש וחול, מטבעות ומדליות, מסמכים היסטוריים, דיוקנאות של דמויות בולטות בתולדות הקהילה האנגלית-היהודית ובהם גם ציורי דיוקן פרי עבודתם של אמנים אנגלים-יהודים ואמנים אנגלים בולטים. הפריטים הושאלו מ-345 מוסדות ציבור ומאספנים פרטיים ובהם אוסף שטראוס שהוצג בתערוכה העולמית בפריס, אוסף ראובן ששון (1835-1905) ואוסף אלפרד ניומן.³¹ נוסף על הפריטים מהאוספים הפרטיים הגדולים הוצגו פריטים מאוספים של אישים נודעים שנמנו עם הפלוטוקרטיה האנגלית-היהודית.

קטלוג התערוכה שערכו וולף וג'ייקובס מציין ראשיתו של מחקר היסטורי מדעי של תולדות הקהילה, נוסף על הביבליוגרפיה של ההיסטוריה האנגלית-היהודית שהם ערכו באותה העת.³² הקטלוג הודפס בשתי מהדורות, שאחת מהן היתה מהודרת ומצומצמת וכללה איורים.³³ כמו כן הודפסה אסופת מאמרים שהקיפה את ההרצאות והאירועים שהתקיימו בעת התערוכה.³⁴

יחד עם שימור המורשת התרבותית ביקשה התערוכה להפריך דעות קדומות ולבטל סטראוטיפים, להפוך את היהדות לפתוחה ונגישה יותר, ו'להסיר משהו מהמסתורין, שדומה כי בתודעת העולם החיצוני מקיף כל דבר שהוא יהודי'.³⁵ הודגשו הטעם הטוב ויופיים האמנותיים של תשמישי הקדושה, שהיו מקור משיכה מרכזי והציגו דימוי עצמי של קהילה המטפחת ערכים אסתטיים, פונה לבעלי הטעם הטוב ומרוממת את הרוח (איור 3):

נדמה לנו שהדבר יתגלה כהפתעה, ולרוב (המבקרים) הפתעה נעימה, שהתערוכה היא במידה רבה תערוכת אמנות. [...] כאשר מתקרבים לחדרים, מוצא המבקר משמאל שני חדרים שופעים תשמישי קדושה אמנותיים. נראה כי כל מעילי התורה העוטפים את

31. על משפחת ששון ראו: Harry Rabinowicz, 'The Sassoon Treasure', *The Jewish Quarterly*: Review (New Ser.), 57, 2 (October 1966), pp. 136-153. על ראובן ששון ראו שם בעמ' 152. על אלפרד ניומן ראו: Wolf, 'Origin of the Jewish Historical Society of England' (above note 26), p. 211

32. Joseph Jacobs and Lucien Wolf, *Bibliotheca Anglo-Judaica: A Bibliographical Guide to Anglo-Jewish History*, Office of the *The Jewish Chronicle*, London 1888

33. Joseph Jacobs and Lucien Wolf (illustrated by Frank Haes), *Catalogue of the Anglo-Jewish Historical Exhibition*, Royal Albert Hall, Publication by the Exhibition Committee, London 1888

34. *Papers read at the Anglo-Jewish Historical Exhibition*, Royal Albert Hall, London 1888

35. 'The Anglo-Jewish Historical Exhibition', *The Jewish Chronicle*, 8 April 1887, p. 10

המגילות נאספו יחדיו מבתי הכנסת העתיקים יותר, והעין מתענגת מהרמוניות הצבע העשירות שיוצרים תחרות, רקמות ובדי ברוקד ישנים. [...] העולם יגלה במפתיע כי היהודי אינו אדיש ליופי בפולחנו.³⁶

זו היתה גישה חדשה כלפי חפצי פולחן יהודיים, וציון דרך באיסוף ותצוגה. רבים ממנהיגי הקהילה אספו תשמישי קדושה, ספרים ומסמכים יהודיים, וניאותו לחשוף אותם בפומבי. העניין האישי והרגשי שהם מצאו באיסוף החפצים, ההכרה בחשיבותם ההיסטורית ובערכם האסתטי, כאשר איסוף חפצים מסוג זה עדיין היה בראשיתו בקרב אספנים יהודים, מלמדים שהם הטמיעו את ערכיו של המעמד הבורגני בחברה האנגלית. חשיפתם הציבורית כאספני יודאיקה בשעה שתהליך האינטגרציה החברתית היה בעיצומו הצביעה על תחושת שייכות וזהות יהודית, ועל מידה של ביטחון עצמי. בו בזמן הם הוכיחו כי הם 'בנים נאמנים של זמנם' בהשתמשם בכלי האפקטיבי והמודרני של תערוכה להעברת מסרים, לשימור הזיכרון ולפיתוח תודעה עצמית קולקטיבית.³⁷

התערוכה עימתה את הקהילה האנגלית-היהודית עם שאלות הנוגעות לזהותה העצמית ולדימויה בעיני החברה האנגלית. לדברי ריצ'רד כהן, מחקר ואיסוף של אמנות יהודית מציין שלב חדש בהתערות היהודים בחברה האירופית במאה ה-19 מבושה ודחייה של העבר להכרה ולגיטימציה שלו ככל מחקר תרבותי. בעיני לא יהודים, המשמעות היתה שתרבות יהודית נעשתה רלוונטית ככל תרבות לאומית. התגובה נגד מחיקת העבר (הניסיון להרוס את בית-הכנסת בוויס מארקס) היתה חזרה אליו באמצעות שימור ופיתוח תודעה יהודית.³⁸ כהן סבור כי בתצוגת חפצי פולחן יהודיים כתופעות היסטוריות ואסתטיות, ובהעברתם מהספירה הדתית לחילונית, שוחררו רגשות של נוסטלגיה, שאפשרו את חידוש הקשר עם העולם היהודי.³⁹

הצגת התערוכה בזיקה לחגיגות היוכל למלכותה של המלכה ויקטוריה ובאתרים אנגליים מלכותיים ולאומיים נועדה להצדיק את נוכחות היהודים באנגליה. תיעוד שורשיהם ההיסטוריים העתיקים ותרומתם של יהודי אנגליה לאומה האנגלית נעשו בהקשר אנגלי לאומי, וגילמו את נאמנותם והכרת התודה על הרפורמות שהביאו שוויון זכויות בתקופת שלטונה של המלכה ויקטוריה. ההקשר של זמן ומקום חיזקו ואישרו את תהליך האינטגרציה והאנגליזציה של הקהילה האנגלית-היהודית, שהיה הנרטיב המרכזי של התערוכה. עניין זה הודגש ב-*The Jewish Chronicle*:

³⁶. 'The Anglo-Jewish Historical Exhibition', *The Jewish Chronicle*, 1 April 1887, pp. 8, 12

³⁷. על אספנות בקרב המעמד הבורגני היהודי ראו: Cohen, 'Self-Image through Objects' (above note 14), pp. 209-212, 215

³⁸. Cohen, *Jewish Icons*, pp. 6-7, 193

³⁹. Ibid., pp. 155-158. כהן מפרש את תהליך השיבה אל העבר והחייאתו כדחף להחזיר היבטים של קהילה שאי-אפשר לכוננה מחדש, ולמזג את העבר הנשכח עם הקיום העכשווי.

[המוצגים בתערוכה] מתעדים התקדמות ראויה לציון במעמדה של הקהילה, התקדמות שהושגה באמצעים שאין להטיל בהם כל דופי. שלטון הוד מעלתה היה עד למרבית ההתקדמות הזאת, ונאה שהתיעוד שלה ייאסף יחד בשנת היובל.⁴⁰ [...]

אנגליה צריכה להיות גאה על יחסה ליהודים, ועל היהודים להיות אסירי תודה לארץ הדגולה שתמכה בסובלנות במשך שנים כה רבות של תיאור מסולף ושנאה. מנקודת מבט זו, התערוכה היא באמת אנגלית-יהודית, ובמובן הטוב ביותר של המילה, לאומית.⁴¹

התערוכה התקיימה על רקע הריון בפרלמנט בנושא הגבלת ההגירה לאנגליה,⁴² ולכן אין זה מפתיע שמארגני התערוכה התעלמו מהמהגרים היהודים שהחלו לזרום ממזרח אירופה מראשית שנות השמונים והיו גורם זר ומנוכר שעורר מבוכה בקהילה הבורגנית המבוססת, שפעלה לאנגליזציה מהירה שלהם.⁴³ לדעת סורני החלו יהודי אנגליה לעצב את מורשתם התרבותית בסוף שנות השבעים של המאה ה-19, יחד עם תהליך גיבוש זהותם האנגלית. התערוכה ההיסטורית היתה תגובה על הנטיות האנטי-יהודיות בפוליטיקה, בחברה ובתרבות, שעוררו המהגרים ממזרח אירופה. על כן היו הפריטים ההיסטוריים שהוצגו בתערוכה 'נשק' נגד התקפות וטענות על התבדלותם של היהודים. השיבה לאנגליה (Resettlement) והאמנציפציה, לדברי סורני, הציעו סינתזה מושלמת למורשת היהודית והאנגלית, ולפיכך כל מה שלא התאים לתפיסה הזאת, ובעיקר חברת המהגרים היהודים ב'איסט אנד', עבר צנזורה עצמית של ההיסטוריוגרפיה האנגלית-יהודית, שגישתה האפולוגטית והמתרפסת שיקפה 'פטריוטיזם כלתי מעורער'.⁴⁴

תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית היתה במובנים רבים תערוכה אתנוגרפית, ושיקפה תופעה חדשה בשדה המוזאלי. היא הציגה קהילה של פזורה הנברלת מבחינה אתנית ודתית מהחברה האירופית והאנגלית, והבליטה הן את קשריה הממושכים עם החברה האירופית והן את שורשיה מחוץ לאירופה, בעולם העתיק של המזרח התיכון.

⁴⁰ 'The Anglo-Jewish Historical Exhibition', *The Jewish Chronicle*, 1 April 1887, pp. 11-12.

⁴¹ Ibid., 8 April 1887, p. 10.

⁴² Feldman, *Englishmen and Jews*, p. 272.

⁴³ ראו: Finestein, *Jewish Society in Victorian England*, pp. 162, 176-177. דניאל גוטוין, 'העילית הכלכלית האנגלו-יהודית 1882-1922: יחסי גומלין בין פעילותה הכלכלית הפוליטית והקהילתית', עבודה לתואר דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1987, עמ' 109-111.

⁴⁴ ראו: David Cesarani, 'Duel Heritage or Duel of Heritages? Englishness and Jewishness in the Heritage Industry', in: Tony Kushner (ed.), *The Jewish Heritage in British History: Englishness and Jewishness*, London 1992, pp. 29-41. 'The End of the Anglo-Jewish Progress Show: Representation of the Jewish East End 1887-1987', *ibid.*, p. 80. קושנר תומך בתפיסתו של סורני וטוען שהפריטים ההיסטוריים הוצגו בתערוכה כדי לדחות את הטענה בדבר חוסר אנגליותה של הקהילה.

בהקשר זה יצוין, כי בשנת 1886, השנה שקדמה לתערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית, התקיימה התערוכה האתנוגרפית – 'התערוכה הקולוניאלית וההודית' (Colonial and Indian Exhibition) – במוזאון סאות' קנזינגטון והיא משכה חמישה מיליון מבקרים.⁴⁵ תערוכה זו היתה ביטוי להתעניינות גוברת באיסוף ובתצוגה של אוספים אתנוגרפיים שהחלה במחצית השנייה של המאה ה-19, בעת שהוקמו המחלקות והמוזאונים הראשונים לאתנוגרפיה, שהיו מגילוייו של הקולוניאליזם אשר הגיע לשיאו בסוף המאה ה-19. התערוכה העולמית בפריז (1878) זרזה את הקמת המוזאון האתנוגרפי בארמון טרוקדרו כאוסף נפרד כבר באותה השנה, ובאנגליה הוקמו האוספים האתנוגרפיים הראשונים באוקספורד (1851), בקיימברידג' (1881) ובמוזאון הבריטי (1883).⁴⁶

תשמישי הקדושה וחפצי הפולחן היו כמחצית מפריטי התערוכה והם הקבילו בסגנונם העיטורי ובייעודם ל'אר-נובו' (Art Nouveau) – מגמת העיצוב האמנותי המובילה במפנה המאה ה-19 וה-20. סגנון העיצוב של האר-נובו ניכר במיוחד בעיטורים צמחיים של כלי נוי, תכשיטים, איור ספרים, כרזות, זגוגיות צבעוניות ועוד. האמן וההוגה האנגלי ויליאם מוריס (1834-1896), ממבשרי האר-נובו, הטיף לאמנות שימושית המיועדת לכול, והיה הרוח החיה ומייסד תנועת 'ארטס אנד קרפטס' (Arts and Crafts). בחברה שהקים מוריס (Morris & Co.) בשנות השבעים בלונדון הוא החיה את מלאכת המחשבת בעיצוב שטיחים, זגוגיות צבעוניות, אריחים, רהיטים, כלי זכוכית וכדומה, בהסתמכו על דגמי עיצוב של סגנונות היסטוריים.⁴⁷ אף-על-פי שמקורם של חפצי הפולחן היהודיים שהוצגו בתערוכה ההיסטורית היה בתפוצה היהודית באירופה והם הושפעו מגישות אמנותיות מקומיות במאות האחרונות, הם שיקפו את עמדתו של מוריס ואת רוח תפוסתו. הם גילמו אמנות שימושית וקולקטיבית, מלאכת מחשבת של צורפות ורקמה דקורטיביים עם עיטורים עשירים, שמקורם במוטיבים מן הצומח. הם הלמו ברוחם את הטעם ואת נטיות העיצוב האמנותי של הזמן הן בתכליתם השימושית והן באופי עיטוריהם.

תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית שיקפה תהליכים פוליטיים, חברתיים ותרבותיים שאפיינו את המאה ה-19. האימפריאליזם עודד אוריינטציה גאוגרפית שהרחיבה את ההתעניינות בציוויליזציות שמחוץ לאירופה, והעניין בחקר העבר בא לידי ביטוי בתגליות הארכאולוגיות ובהיסטוריציון. התערוכה השתלבה במגמה העולמית

45. ראו: Peter H. Hoffenberg, *An Empire on Display: English, Indian and Australian Exhibitions from the Crystal Palace to the Great War*, Berkeley, Los Angeles and London 2001, pp. 1, 148-150

46. ראו: Robert Goldwater, *Primitivism in Modern Art*, New York 1966, pp. 3-15, 273-277

47. Nikolaus Pevsner, *Pioneers of Modern Design: From William Morris to Walter Gropius*, Harmondsworth, Middlesex 1936 (rev. ed. 1960, rep. 1970), pp. 90-117; Peter Stansky, *Redesigning the World: William Morris, the 1880s and the Arts and Crafts*, Princeton, NJ 1985 (rep. 1987), pp. 37-47

של כינון תערוכות ענקיות במרכזים עירוניים, שמשכו קהלים מבני המעמדות השונים. מנקודת מבט אנגלית-יהודית היתה התערוכה תולדה של תהליך האמנציפציה, ומטרתה היתה להציג את תהליך ההתערות החברתית והתרבותית של הקהילה היהודית. ואולם בו בזמן היא חשפה גם את הייחוד החברתי, האתני-תרבותי והדתי, והעלתה על פני השטח את הכוחות הסותרים שפעלו בתהליך האמנציפציה והאינטגרציה.

התערוכה היתה נקודת מפנה במודעות העצמית הקולקטיבית האנגלית-היהודית, ומארגניה המשיכו בפעילות תרבותית גם בשנים הבאות. כתב העת *Jewish Quarterly Review* בעריכת קלוד מונטיפיורי וישראל אברהמס החל להופיע בסוף שנת 1888, והיה בימה לפרסום מחקרים מתחומי הספרות, הדת וההיסטוריה היהודיים. בגליונו הראשון פורסמו מאמרים של אברהמס, ג'ייקובס, גרץ, וולף, קלוד מונטיפיורי, זנגוויל ואחרים. ביטוי נוסף להתאגדות המשכילים האנגלים-היהודים היה בהקמת אגודת 'המכבים' בשנת 1891, מועדון חברתי שחיקה את דפוס המועדונים באנגליה הוויקטוריאנית. מבחינת הפרופיל האישי והחברתי גילמו חברי האגודה את האפשרויות החדשות שנפתחו לפני משכילים יהודים בעידן הפוסט-אמנציפציוני.⁴⁸ אגודת 'המכבים' היתה זירה לדיון ולהעלאת המודעות בנושאי תרבות יהודיים ובתחומי התעניינות חדשים, שנבעו מהקשר עם הסביבה החיצונית וההשתלבות במערכות אזרחיות. פעילותם המחישה את המדיניות הקהילתית של אינטגרציה, וחבריה היו דגם מופתי בתהליך הזה. האגודה יזמה פעילויות בתחומי תרבות וחברה בקהילה האנגלית-היהודית הוותיקה, וגם בקרב המהגרים ממזרח אירופה. נשיאה הראשון של האגודה, סולומון ג'וזף סולומון, ועמיתו זנגוויל הזמינו את הרצל להרצות לפני המכבים (1895, 1896, 1901), וכן יזמה האגודה מסע לארץ-ישראל שבראשו עמד המשפטן הרברט בנטוויץ' (1897).⁴⁹

החברה ההיסטורית האנגלית-היהודית נוסדה בשנת 1893, ונשיאה הראשון היה וולף. בשונה מאגודת 'המכבים', שמטרתה היתה לאגד את האינטלקטואלים האנגלים-יהודים, כללה החברה ההיסטורית בין חבריה גם אישים מהנהגת הקהילה ומהעילית החברתית והכלכלית. מטרתה היו לקדם את המחקר על תולדות היהודים באימפריה הבריטית – איסוף מסמכים וכל חומר אחר העוסק בהיסטוריה האנגלית-היהודית ופרסומם, הקמת ספרייה ומוזאון לשימור הארכיונים של הקהילות היהודיות באנגליה, וארגון תוכנית להרצאות על היסטוריה יהודית.⁵⁰

48. על המשכילים האנגלים-היהודים ראו: Vivian D. Lipman, *Social History of the Jews in* 1950, London 1954, pp. 65, 79; Idem, *A History of Jews in Britain-England 1850 Since 1858*, p. 18; Todd M. Endelman, 'Communal Solidarity Among the Jew Elite of Victorian London', *Victorian Studies*, 28, 2 (Winter 1985), p. 520; Idem, *Radical Assimilation in English Jewish History 1656-1945*, Bloomington 1990, pp. 112-113

49. על אגודת 'המכבים' ראו: מילר, 'סולומון ג'וזף סולומון', עמ' 323-340.

50. 'Jewish Historical Society of England, Report, 1893-94', *Transactions of the Jewish Historical Society of England*, 1 (1893-1894, reprint 1971), pp. 164-173

פיתוח תודעה היסטורית, כינון אוספי אמנות וארגון תערוכות ציינו את הפעילות התרבותית היהודית גם במרכז אירופה ומערבה ובאמריקה בתקופה שבין שתי התערוכות האנגליות-היהודיות. בארצות-הברית נוסדה החברה ההיסטורית האמריקנית-היהודית בשנת 1892 בעידודו של סירוס אדלר (1863-1940), אוצר ומומחה לתרבויות שמיות במכון הסמיתסוני (Smithsonian Institution).⁵¹ אדלר גם ארגן את תצוגת אוסף פריטי היודאיקה של סוחר האמנות הג'י אפרים בנגויאט (Benguyat) בתערוכה העולמית הקולומביאנית שנערכה בשיקגו בשנת 1893.⁵² השופט הנודע מאייר זולצברגר (Sulzberger), העניק בשנת 1904 אוסף של תשמישי קדושה לסמינר התאולוגי היהודי של אמריקה (Jewish Theological Seminary of America), שהיווה את הגרעין למוזאון היהודי בניו-יורק.⁵³ בווינה נפתח לציבור המוזאון היהודי הראשון ב-1 בנובמבר 1895. מטרתו העיקרית הייתה איסוף ושימור עדויות היסטוריות, חפצי אמנות, מלאכת מחשבת ויצירות ספרות. מייסדי המוזאון נמנו עם האליטה התרבותית והחברתית של יהדות אוסטריה, ומטרותיהם הפוליטיות היו דומות למטרות מארגני התערוכה האנגלית-היהודית בלונדון: 'להציג פרספקטיבה חדשה בהתייחסות להיסטוריה', ולתמוך בתהליך האינטגרציה החברתית והתרבותית. הקמת המוזאון הייתה תגובה לעליית האנטישמיות שאיימה על מעמדם החברתי והוצאתם מהחברה. מייסדי המוזאון ביקשו להראות באמצעות התצוגה שהיהודים אינם שונים משאר החברה, וקיוו שהיא תסלק מקצת הבורות בנוגע ליהדות. בצד המטרות החיצוניות היו גם מניעים פנימיים – הגעגוע הנוסטלגי לתרבות הולכת ונעלמת והריחוק מאורח החיים היהודי המסורתי, שהיו מתוצאות ההתערות התרבותית.⁵⁴

תערוכה של יצירות של אמנים יהודים הוצגה בראשונה בקונגרס הציוני החמישי בבאזל בשנת 1901. התערוכה התקיימה בחסות הקונגרס ובהקשר יהודי-לאומי, אורגנה בידי בובר והאמן אפרים משה ליליין, והוצגו בה 48 עבודות של 11 אמנים ובהם ג'וזף ישראלס, מאוריצי גוטליב, הרמן שטרוק, אפרים משה ליליין ולסר אורי. בקונגרס עסקו בסוגיית התרבות היהודית, ובעוד מקס נורדאו ראה באמנות מכשיר תעמולה שיקרב את יהודי המערב המתבוללים ליהדות הלאומית, ראה בובר בתרבות עיקר, וטען שיש להתחשב בצורכי הקבוצות החברתיות שאינן חסרות אמצעים, ולפעול ל'הרמה רוחנית'

51. על פעילותו ותפיסתו של סירוס אדלר ראו: Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Destination Culture: Tourism, Museums and Heritage*, Berkeley, Los Angeles and London 1998, pp. 88-96

52. Ibid., p. 96. אוסף בנגויאט נרכש בסיועו של הנדבן פליקס ורבורג, והיה חלק מגרעין האוסף של המוזאון היהודי בניו-יורק. ראו: Kampf, 'The Jewish Museum' (above note 15), p. 284

53. Matthew Israel, 'A Magnet for the With-It Kids', *Art in America*, 9 (October 2007), p. 73

54. על נסיבות הקמת המוזאון היהודי בווינה, מטרותיו והתצוגות המוקדמות ראו: Klaus Hödl, 'The Turning to History of Viennese Jews: Jewish Identity and the Jewish Museum', *Journal of Modern Jewish Studies*, 3, 1 (March 2004), pp. 17-32

באמצעות אמנות יהודית. בובר ציין שאמנם יש אמנים יהודים, אולם עובדה זו לבדה איננה מספקת כדי לבסס את קיומה של אמנות יהודית.⁵⁵ הוא התייחס למאפייני התבוננות ועיצוב 'יהודיים' והפנה את חברי הקונגרס להתבונן בעבודות שהוצגו בתערוכה כ'סימן קטן לאמנות גדולה'.⁵⁶

תערוכת אמנות ומוצגים היסטוריים יהודיים, 1906

ב-7 בנובמבר 1906 נפתחה בגלריה לאמנות וייטצ'פל התערוכה 'אמנות ומוצגים היסטוריים יהודיים'.⁵⁷ אף-על-פי שהתערוכה התקיימה כעשרים שנה לאחר התערוכה ההיסטורית, היא הסתמכה על הדגם של קודמתה בתכנים ובמבנה, ואף כללה פריטים רבים שהוצגו בה. עם זאת, יש הבדלים מהותיים בין שתי התערוכות, הנובעים מהנסיבות ההיסטוריות המשתנות שהשפיעו על היקפן ועל מוצגיהן.

בתקופה שבין שתי התערוכות התחוללו אירועים דרמטיים שהיו להם השלכות על הקהילה האנגלית-היהודית. המהגרים היהודים שבאו לאנגליה ממזרח אירופה שינו את הרכבה הדמוגרפי של הקהילה. בלונדון הם הצטופפו בשכונות העוני של ה'איסט אנד', התחרו בשוק העבודה והיו מנוכרים מהקהילה הוותיקה ומהמסד האנגלי-היהודי. יוג'ין בלק (Black) כותב במחקרו: 'וייטצ'פל ציין מעמד כמו גם ריכוז אתני. מכיוון שהיהודים ברובע היו במידה הולכת וגוברת מהגרים חדשים, זרים, שקל היה לזהותם באמצעות הופעה, מנהגים ושפה'.⁵⁸ בעיית המהגרים איימה על תהליך האינטגרציה והביכה את הקהילה האנגלית-היהודית הוותיקה, שניסתה להוכיח פטריוטיזם. בעיית המהגרים

.55 Buber, 'Address on Jewish Art' (above note 13), p. 50. ראו גם: יגאל צלמונה, 'מגמות בציונות ושאלת האמנות לפני הקמת בצלאל', בצלאל של שן: 1906-1929, מוזאון ישראל, ירושלים 1983, עמ' 25-28; Michael Berkowitz, *Zionist Culture and West European Jewry Before the First World War*, Cambridge 1993, p. 126; Kampf, 'Art and the Early Zionist Movement' (above note 13), pp. 111-115; Gilya G. Schmidt, 'Introduction: The Significance of the Fifth Zionist Congress for Cultural Zionism', in: *The Art and Artists of the Fifth Zionist Congress, 1901: Heralds of a New Age*, Syracuse, NY 2003, pp. 1-2, 6-7; Schmidt, 'The Art Exhibition at the Fifth Zionist Congress', *ibid.*, pp. 25-28

.56 Buber, 'Address on Jewish Art' (above note 13), p. 55

.57 ראו: *Jewish Art and Antiquities*, Whitechapel Art Gallery, London November-December 1906

.58 Eugene C. Black, *The Social Politics of Anglo-Jewry, 1880-1920*, Oxford 1988, p. 273
 ראו גם: Juliet Steyn, 'The Complexities of Assimilation in the 1906 Whitechapel Art Gallery Exhibition Jewish Art and Antiquities', *The Oxford Art Journal* 13, 2 (1990), p. 45

נוספה לטיעונים האנטישמיים, שהיהודים כמיעוט מונעים מאינטרסים פרטיקולריים שמחוץ לקהילה הלאומית האנגלית. זאת ועוד, בשנת 1905 נחקק 'חוק הזרים' (Alien Act) ומטרתו להגביל את ההגירה לאנגליה, והוא הופנה בעיקר נגד המהגרים היהודים. גם ייסוד התנועה הציונית ונסיונותיו של הרצל לגייס את הממסד האנגלי-היהודי למטרותיו הפוליטיות עוררו הסתייגות בקהילה הוותיקה, שחששה למעמדה. פרעות קישינב בשנת 1903 והפגיעות ביהודים בעקבות המהפכה ברוסיה ב-1905 הסעירו את הקהילה ועודדו פעילות פוליטית ופילנתרופית. קדרותם של האירועים הטרגיים שליוו את הקהילה היהודית סוקרה במאמר לקראת השנה החדשה, כחודש לפני פתיחת התערוכה בגלריה וייטצ'פל:

השנה המסתיימת עתה תונצח בהיסטוריה כאחת השנים האיומות בתולדות היהודים. היא החלה בתסיסה, מסלולה היה נגוע בשפיכות דמים ואימה, והיא נחתמה בחרדה ודיכוי שנולדו מפחד המצוקות שעדיין מזומנות. בקושי עבר חודש ללא מעשי טבח או שמועות על מעשי טבח; ואפילו ב'חשכת ימי הביניים' מעולם לא הקיזו כל-כך הרבה דם יהודי. פורענות מסוג זה אכן היתה צפויה למחרת היום שבו פרצו המהפכנים הרוסים את הגבולות. ואולם המציאות הנוראה – הרציחות והזוועות, ונטישת היתומים שהושלכו לרחמיה של היהדות העולמית – היו גרועים מהצפוי.⁵⁹

התערוכה תוכננה בצלם של אירועים אלה ולא יכלה להתעלם או שלא להיות מושפעת מהם, הן בשלבי הארגון והן בתצוגה הסופית. היוזמה להצגת התערוכה בגלריה וייטצ'פל היתה חיצונית, של סמיואל קנון ברנט (Canon Barnett), רפורמטור אנגליקני ומייסד הגלריה, שנפתחה בשנת 1901.⁶⁰ ברנט האמין בכוחם המשולב של חינוך, דת ואמנות לשפר את החיים ולפתור בעיות חברתיות, ושאל שהתערוכות המוצגות בגלריה ישרתו את האוכלוסייה המתגוררת בסביבתה. כמו כן ייתכן שהצעתו לקיים את התערוכה היתה תגובה ל'חוק הזרים', שהוא עצמו שלל, וחלק מפעילותו לצמצום הדעות הקדומות בין יהודים לנוצרים.⁶¹ לדעת ג'ולייט סטיין, שחקרה את התערוכה בהרחבה, הגלריה היתה שותפה למיזם תרבותי וחברתי מקיף של אנגליזציה של 'האחר'.⁶² עמדה פטרונית זו כלפי המהגרים התאימה למדיניות מנהיגי הקהילה האנגלית-היהודית הוותיקה. קנון ברנט פנה לסולומון, אמן בכיר ופעיל באגודת 'המכבים', והציע לקיים תערוכה שמטרתה להציג את 'ההיסטוריה, החיים והאמנות היהודיים'. לעומת הצעת המימון

59. 6-7. *The Jewish Chronicle*, 21 September 1906, pp. 6-7.

60. על נסיבות הקמת גלריית האמנות וייטצ'פל ראו: Janeen Haythornthwaite, 'Roller-Coasters and Helter Skelters, Missionaries and Philanthropists: A History of Patronage and Funding at the Whitechapel Art Gallery', *The Whitechapel Art Gallery Centenary Review*, London 2001, pp. 18-19.

61. ראו: Julia Weiner, 'A Brush-Up for Anglo-Jewry', *Manna*, 58 (Winter 1998), p. 28.

62. Steyn, 'The Complexities of Assimilation in the 1906 Whitechapel Art Gallery Exhibition Jewish Art and Antiquities', p. 45.

המוגבלת מטעם הגלריה, שאפה אגודת 'המכבים' לארגן תערוכה מקיפה, על-פי הדגם של התערוכה ההיסטורית משנת 1887, ואף להרחיב את היקף התערוכה כדי שיהיו בה עבודות של אמנים יהודים מאנגליה ומאירופה. למימוש הרעיון הוקמה ועדה שייצגה את העילית התרבותית של הקהילה, ומקצת חבריה גם היו שותפים למיזם של התערוכה ההיסטורית. איזידור שפילמן, יוזם תערוכת ההיסטוריה האנגלית-היהודית, נבחר לנשיא הוועדה, ולסגנו נבחרו נציגי האגודות הספרותיות והחברה ההיסטורית האנגלית-היהודית. עם חברי הוועדה נמנו מריון שפילמן, וולף, הרב הראשי הרמן אדלר ואחיו ההיסטוריון והאספן אלקן נתן אדלר, רב הקהילה הספרדית החכם משה גסטר (Gaster), וולטר רוטשילד, הרב והפרופסור הרמן גולנץ (Gollancz), ישראל אברהמס, הציירים סולומון, ויליאם רוטנשטיין ופרנק עמנואל.

הנסיגות לגייס את תמיכת הממסד האנגלי-היהודי למימון התערוכה נכשלו, ובין המתנגדים התקפים לקיומה היו מנהיגי הקהילה הלורד רוטשילד וסמיואל מונטגיו. לטענתם נדרשה הקהילה להירתם בעת האחרונה למאמצים כספיים בנושאים הכרחיים ולכן 'הפגנת כוח קהילתי איננה בעתה'. עוד הם טענו כי 'העם היהודי הופיע לאחרונה לאור הזרקורים במידה יתרה'.⁶³ הימנעותם מתמיכה והתנגדותם לקיום התערוכה גרמה לנסיגה מהתוכנית השאפתנית, כשם שנדחתה הצעה לשלב בתערוכה את תרומתם של המהגרים היהודים בתחומי התעשייה והמסחר. ואולם על אף התנגדותם של מנהיגי הקהילה, שהסתייגו מהבלטת ייחודה התרבותי של הקהילה האנגלית-היהודית, פעלה הוועדה למימוש התערוכה. עניין זה העיד הן על החשיבות שראתה קבוצת המשכילים בעריכת התערוכה והן על הביטחון העצמי והמעמד שצברה קבוצה זו בקהילה. מארגני התערוכה פנו לציבור היהודי באמצעות *The Jewish Chronicle* בבקשה לסייע בהשאלת עבודות ובמימון:

מוצע לקיים תערוכה יהודית בגלריה זו בחודשים נובמבר ודצמבר הבאים. אנו סבורים שתערוכה כזאת תעורר עניין רב, ובייחוד תזכה בהערכה במזרח לונדון, שבה מתגוררים תושבים יהודים רבים. מלבד תמונות שנעשו בידי אמנים יהודים (אמנים עכשוויים ואמנים שהלכו לעולמם), אנו מקווים לכלול בין המוצגים חפצים יקרי ערך רבים, שיש בהם עניין דתי והיסטורי, יחד עם ספרים נדירים וכתבי יד עתיקים, ודוגמאות מאדריכלות ומלאכת מחשבת.⁶⁴

התערוכה 'אמנות ומוצגים היסטוריים יהודיים' התקיימה כחמישה שבועות (עד 16 בדצמבר 1906), והוצגו בה כ-1600 פריטים. בהקדמה לקטלוג הוצגו כוונות מארגניה

⁶³ 'Jewish Exhibition, Whitechapel Art Gallery, Committee Minutes of Meetings', 20 March, Archive, Whitechapel Art Gallery, London 1906

⁶⁴ 'Jewish Exhibition at Whitechapel Art Gallery', *The Jewish Chronicle*, 20 July 1906, p. 34

ופרקי התצוגה: (1) תשמישי קדושה, המשמשים לפולחן ברשות הכלל והפרט; (2) פריטים מתגליות ארכאולוגיות, ספרים וכתבי יד עתיקים, חותמות, מדליות, מטבעות, קמעות; (3) מסמכים, הרפסים, דיוקנאות מתולדות הקהילה האנגלית-היהודית; (4) עבודות של אמנים יהודים באנגליה ומחוצה לה.⁶⁵ תיעוד המוצגים בקטלוג התבסס בחלקו על קטלוג התערוכה ההיסטורית שערכו וולף וג'ייקובס בשנת 1887, והקדמה על אמנות יהודית כתב מריון שפילמן. שלושת הנושאים הראשונים דמו בתוכנם ואף הסתמכו על חלק מהאוספים שהוצגו בתערוכה ההיסטורית, הגם שהאוסף הוגבל בהיקפו. ייחודה של התערוכה היה בתצוגת עבודות של אמנים יהודים. חלק זה אורגן בידי סולומון ועמנואל והיה כוח המשיכה העיקרי שלה. הכניסה לתערוכה היתה חופשית, ועל הצלחתה העיד מספר המבקרים – 14,000 בשבת הראשונה שלאחר פתיחתה, ו-150,000 מבקרים בתערוכה בכלל.⁶⁶

אם תערוכת ההיסטוריה בשנת 1887 מיקדה את העניין במוצגי יודאיקה, והיא היתה ראשונה מסוגה בייצוג ההיסטוריה האנגלית-היהודית, הרי הייחוד והמוקד של תערוכה זו היה בתצוגה של מאות עבודות של אמנים ואמניות אנגלים-יהודים ואמנים יהודים שפעלו באירופה. תערוכת האמנות לא נוצרה בחלל ריק, אלא העידה על רשת אמנות ובה אמנים, מבקרי אמנות, אוצרים, סוחרים ואספנים יהודים, שהשתלבו בענף זה בחברה האנגלית וכעת נתנו ביטוי קהילתי לעיסוקם. הדיווחים השוטפים על השתתפות אמנים ואמניות יהודים בתערוכות, השאלת עבודות מאספנים יהודים לתערוכות, הזמנת תמונות (בעיקר דיוקנאות) ופעילותם של סוחרי אמנות יהודים פורסמו ב-*The Jewish Chronicle*, שהבליט במאמריו את מקומם של היהודים בשדה האמנות באנגליה.⁶⁷

65. ראו: 1-2. 'Preface', *Jewish Art and Antiquities* (above note 57), pp. 1-2. פירוט של האוספים והאספנים הופיע ב-*The Jewish Chronicle* במשך תקופת התערוכה, ראו: 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, pp. i-xii; 'The Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle*, 16 November 1906, pp. 17-20; 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *ibid.*, 30 November 1906, pp. 17-21; *Ibid.*, 7 December 1906, pp. 18-20; *Ibid.*, 14 December 1906, pp. 19-20

66. ראו: 'The Maccabaeans, Dinner to the Jewish Exhibition Committee', *The Jewish Chronicle*, 7 December 1906, pp. 21-22

67. המחקר בתחום זה הוא עדיין בראשיתו, וראו לעיל הערה 9. על אספנות ומסחר באמנות ראו לדוגמה: Clive Wainwright, 'A Gatherer and Disposer of Other Mens Stuff, Murray Marks, Connoisseur and Curiosity Dealer', *Journal of the History of Collections*, 14, 1 (1997), pp. 161-166; Norman L. Kleeblatt (ed.), *John Singer Sargent, Portraits of the Wertheimer Family*, The Jewish Museum, New York 1999; Martin Levy and Elaine Moss, 'John Coleman Isaac, Importer of Curiosities, An Outline of His Life, and the 1846 Continental Diary', *Journal of the History of Collections*, 14, 1 (2002), pp. 97-144. ראו גם: Cohen, *Jewish Icons*, pp. 155-198

בתערוכת האמנות המודרנית בגלריה וייטצ'פל הוצגו הדפסים, רישומים, ציורים ופסלים, ונושאי העבודות היו רב-גוניים – ציורי נוף, הווי, נושאים היסטוריים, דיוקנאות וטבע דומם. יצוינו העבודות שהציגו את הזיקה למסורת היהודית ולחברה היהודית באמצעות נושאים תנ"כיים, הווי יהודי, מראות בתי-כנסת, חגים, דיוקנאות של אישים יהודים, תיעוד ותיאור אירועים בעלי עניין היסטורי וייצוג המזרח וארץ הקודש. בחירת האמנים האנגלים-היהודים לא נעשתה על בסיס הערכה מקצועית, ובצד עבודותיהם של אמנים בעלי מוניטין הוצגו צעירים מבטיחים וחובבנים, בני הקהילה הוותיקה של ה'וסט אנד' וצעירים ילידי ה'איסט אנד', נשים וגברים כאחד. בין האמנים והאמניות האנגלים-יהודים היו הציירים אברהם סולומון, אחיו סמיון ואחותם רבקה, סולומון הרט, רוטנשטיין, סולומון ג' סולומון, אלפרד וולמרק, ג'ייקוב אפשטיין, הציירות פלורה ליון, לילי דליסה ג'וזף (אחותו של סולומון ג' סולומון) ואמי דרוקר. כמו כן השתתפו בתערוכה אמנים נודעים מאירופה ובהם מקס ליברמן, ישראלס, קמיל פיסארו וליאופולד פיליחובסקי. תערוכת האמנות מלמדת על התפיסה המקיפה של מארגני התערוכה והעלתה את שאלת קיומה של אמנות יהודית על סדר היום התרבותי כ'בעיה שיש לחקור, ואם אפשר, לפתור'.⁶⁸

בעיקר היתה התערוכה במה לעשרות אמנים אנגלים-יהודים, והיא עוררה גאווה על כישוריהם האמנותיים. *The Jewish Chronicle* ביקש להזים את הדעה הקדומה הנפוצה ולפיה אין ליהודים כשרון באמנות חזותית:

העיקרון שעל-פיו קובץ האוסף יחד הוא לתת הזדמנות לכל האמנים היהודים להציג, אנגלים ואירופים כאחד, אך בראש ובראשונה לאמנים אנגלים ולא להמתגוררים כאן. זוהי הפעם הראשונה, לפחות בארץ זו, שתצוגה כזאת מתקיימת. הכינוס של אמנים רבים כל-כך מבני הגזע היהודי הוא הישג בפני עצמו, ואפשר שיהיו לו תוצאות מועילות לעתיד. קרוב לוודאי שאחת התוצאות תהיה הפרכת הרעיון, שזכה לביסוס מוגזם, שליהודים כגזע אין כשרון לאמנויות הגרפיות והפולסטיות. כאן נמצא הוכחה חזותית מנוגדת. מספר האמנים היהודים המציגים הוא רב, ולמרות הבדלי הרמות בתערוכה, בולט מספר העבודות שהן מהמעלה הראשונה, דבר שיפתיע רבים.⁶⁹

העבודות שעסקו בחוויית החיים היהודיים תרמו לצביון היהודי של התצוגה. במיוחד הובלטה השתתפותו של ישראלס, 'רמברנדט היהודי של זמננו'⁷⁰ והצייר היהודי הנודע ביותר בעת ההיא, שהציג כעשרים הדפסים, רישומים וציורים. בין ציוריו בעלי תוכן יהודי

⁶⁸ 'The Maccabaeans, Dinner to the Jewish Exhibition Committee', *The Jewish Chronicle*, 7 December 1906, p. 21

⁶⁹ 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. iii

⁷⁰ M. H. Spielmann, 'Jewish Art', in: *Jewish Art and Antiquities* (above note 57), p. 85

מובהק היו 'בגטו', המתאר אב ובנו לפני חנות לחפצים משומשים, ו'חתונה יהודית' (איור 4). *The Jewish Chronicle* אפיין את יצירתו בזיקה למהגרים היהודים:

עבודתו של ישראלס היא מהסוג שירשים את המבקרים מה'איסט אנד' מכיוון שהאמן תיאר בתוכנה מלאת חיבה את החיים של אנשי העבודה הצנועים, על השמחות הפשוטות והעצב הרב, מאבקם בגורל [...] וקבלת הדין של עוני ועמל קשים. 'ז'אן פרנסואה מילה של האסכולה ההולנדית' ויתר על נושאים שאפתניים והקדיש את עצמו לגילוי הפיזי שאפשר למצוא בדברים הפשוטים ביותר בחיים וכסביבה האפורה ביותר.⁷¹

נושא הפולחן הדתי ולימוד תורה גולם בציורו של פיליחובסקי (1869-1933) 'זמן שמחתנו', שבו מתואר יהודי עטוף בטלית בוחן לולב. רוטנשטיין (1872-1945) הציג יהודים מתפללים ותלמידי חכמים מבני קהילת 'מחזיקי הדת' החרדית המתבדלת.⁷² רוטנשטיין, אחד האמנים האנגלים-יהודים המבטיחים, נדרש למשיכתו אל עדת המאמינים שתיאר בציוריו: 'אלה אינן האפשרויות הציוריות של טליתות ותפילין שמושכות אותי. [...] מה שקוסם לי הוא התמסרותו של היהודי. דבר זה התאמצתי להעלות על הכד, את רוח ישראל המפיחה חיים במאמינים, ולא את הקסם החיצוני של הפולחן'.⁷³ מריון שפילמן אפיין את ציורו 'יהודים מתאבלים בבית הכנסת' (איור 5) כעולם שיהודי ה'וסט אנד' נתקלו בו רק לעתים רחוקות:

הוא תיאר קבוצת 'זרים' באחד מבתי-הכנסת הקטנים ב'איסט אנד', המתאבלים על אובדן קרוביהם ורצח עמם בעת טבח הרוסים ביהודים. [...] האמן הוא כאן גם משורר [...] שאפשר לרגשותיו להעמיד לנגד עינינו מבט ציורי על חיי הדת בקרב המעמדות הנמוכים של עמו – במקרה זה, לא של רבנים ודומיהם, אלא של אנשים פשוטים בגלילות התפילה שלהם – גברים המחפשים נחמה בסבלם.⁷⁴

71. 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. iii

72. רוטנשטיין נולד בברדפורד, בנם של מהגרים יהודים מגרמניה. אביו המיר את דתו, והוא עצמו הוטבל לנצרות בילדותו, אך קיבל חינוך יהודי על-ידי אמו. ציוריו בנושאים יהודיים נעשו בתחילת המאה ה-20 בעת ששכר סטודיו ברובע ספיתלפילדס (Spitalfields) שבאיסט אנד. ראו: Irving Grose, *Jewish Artists of Great Britain, 1841-1945*, Belgrave Gallery, London, March-April 1978, p. 14; William Rothenstein, *Men and Memories*, New York 1931, I, p. 35, II, pp. 35-36

73. M. J. L., 'Mr. Will Rothenstein, A Great Artist and his Work', *The Jewish Chronicle*, 15 June 1906, p. 34

74. Marion H. Spielmann, 'The World of Art', *The Graphic*, 16 March 1907, p. 409

אלפרד וולמרק (1877-1961), הצייר האנגלי-יהודי הראשון מקהילת המהגרים, הציג בתערוכה תלמידי חכמים בבית-המדרש בציוריו 'רב קורא' ו'הרבנים'.⁷⁵ כמוהו גם איזק סנומן (1863-1947) הציג רישומים של תלמידי חכמים, ובציורו 'הכותל המערבי' תיאר יהודים בתפילה וקינה בערב שבת; ולואיס קונרד הציג את 'שמע ישראל'.⁷⁶ התבוננותם הפיזית של כמה מהאמנים האנגלים-יהודים בהוויית החיים של יהודי ה'איסט אנד' העידה על הקסם שהילכו עליהם היהודים ה'אותנטיים' וה'אקזוטיים' האלה, ששמרו על אורחות חיים מסורתיים וגילמו יהדות שכבר לא היתה חלק מעולמם הרוחני של בני הקהילה הוותיקה.⁷⁷ העיסוק בנושא זה העלה את רעיון כינונה של אסכולה יהודית חדשה באנגליה: 'סנומן, וולמרק, רוטנשטיין, קונרד וזנגוויל [...] מטפלים באותו נושא – הזר בעת תפילה ולימוד תורה – [...] ציוריהם יהודיים בעוצמה רבה, והם חושפים את הנפש היהודית בכל יופיה'.⁷⁸

כמה עבודות עסקו באירועים הטרגיים של פרעות, גירושים ונדודים שהסעירו את הקהילה היהודית. פיליחובסקי תיאר את גורלם של יהודי מזרח אירופה שעזבו את בתיהם בעקבות הפרעות בשנת 1903. בציורו 'בדרך לגלות' (1906 בערך, איור 6) מתוארים אם ושלוש ילדיה מצטופפים על ספסל וישנים באפיסת כוחות. תיאור מפורט של משפחת הפליטים מוכת הגורל ב-*The Jewish Chronicle* לא השאיר את קוראיו אדישים:

ציורו המרשים של פיליחובסקי 'בדרך לגלות', המתאר אם וילדיה ישנים על ספסל ברציף, ימשוך תשומת לב רבה. שני הילדים הצעירים מכונסים במרכז, ורק לראשו של האח הבוגר יש מקום בקצה הספסל. הוא ישן בתנוחה מתוחה, לבושו בלוי ורגליו

75. ראו: 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. iv. ציורו של וולמרק 'הרבנים' הוצג בתערוכת האקדמיה המלכותית לאמנויות ב-1903. כמו כן הציג במסגרת האקדמיה את 'שמחת תורה' (1904) ו'יום כיפור' (1908). ראו: Algernon Graves, *The Royal Academy of Art: A Complete Dictionary of Contributors and their Work from its Foundation in 1769 to 1904*, IV, London 1905-1906, p. 329; *Royal Academy Exhibitors, 1905-1970: A Complete Dictionary of Artists and their Work in the Summer Exhibitions of the Royal Academy of Arts*, VI, Wakefield (1973) 1982, p. 313

76. ציורו של לואיס קונרד 'שמע ישראל' הוצג באותה שנה גם באקדמיה המלכותית לאמנויות. ראו: *Royal Academy Exhibitors, 1905-1970: A Complete Dictionary of Artists and their Work in the Summer Exhibitions of the Royal Academy of Arts*, II, p. 67

77. ראו: Richard I. Cohen, 'Nostalgia and the Return to the ghetto: A Cultural Phenomenon in Western Europe', in: Jonathan Frankel and Steven J. Zipperstein, *Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne and Sidney 1992, pp. 130-155

78. 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. iv

מיטלטלות בנעליים מרופטות על הקרקע. בקצה האחר של הספסל מנסה האם לחטוף מעט מנוחה, גופה כפוף בכאב מעל ילדיה – תמונה של אומללות.⁷⁹

מוטיב הנדודים מיוצג בציוריהם של אמנים אחדים: ציורו של מוזס מיימון 'כגלות' מתאר משפחה על מיטלטליה מצפה ברממה מתוחה; ציורה של ליזי הנדס (Hands) 'נע ונד בין העמים' מציג זקן מובל לגלות בידי בתו דרך רחוב בעיירה; וציורה של אמי דרוקר (1873-1951) 'זרים' עוסק במהגרים שבאו לאנגליה.⁸⁰ בציורו של מיימון 'השיבה הביתה מהמלחמה' נראה חייל נכה חוזר לביתו ומוצא את בני משפחתו שנרצחו בפוגרום מתבוססים בשלולית דם וביתו נחרב ונבזז. בתערוכה הוצג המתווה 'קשיש' של ג'ייקוב אפשטיין (1880-1959), יליד ה'איסט סייד' בניו-יורק, שבא ללונדון בשנת 1905, ולימים היה לאחד האמנים האנגלים-היהודים הבולטים.⁸¹

בצד עבודות שעסקו ב-'Judenschmerz' כלשון *The Jewish Chronicle* – בפוגרומים, בגלות, בנדודים ובהגירה, וכנושאים יהודיים מסורתיים – הוצגו גם ציורי דיוקן רבים של אנשי רוח ומנהיגים יהודים חילונים ודתיים מהקהילה האנגלית-היהודית שייצגו פן שונה, המלמד על ההתערות החברתית והתרבותית באנגליה. כך לדוגמה הוצג דיוקן הבנקאי אלס פרנקלין של סולומון, שתואר כ'ציור מושלם של ג'נטלמן אנגלי נדיב', והדפס המתאר את בחירתו של ליונל רוטשילד לבית-הלורדים המשקף את שוויון הזכויות המלא שהושג בשנת 1858.⁸² ציורי דיוקן קבוצתיים, האחד של לילי דליסה ג'וזף, 'משפחה יהודית' (איור 7), והאחר של סולומון, 'קבוצה משפחתית: אשת האמן וילדיו' מ-1905 (איור 8), מאירים את המעמד הבורגני האנגלי-היהודי. ב'משפחה יהודית' מיוצגים בני משפחתה של האמנית, קבוצת גברים ונשים מהעילית האנגלית-היהודית בחזות המעידה על ביטחון עצמי ומודעות למעמדם המבוסס והמכובד. איור התמונה ב-*The Jewish Chronicle* עם שמות הנוכחים בה הוא הצהרה על אינדיווידואליזציה של הדמויות, שהיו מוכרות בקהילה

79. Ibid. ראו גם: Cohen, *Jewish Icons*, pp. 236-241.

80. על אמניות אנגליות-יהודיות במאה ה-19, ואמניות שהציגו בתערוכת האמנות וההיסטוריה בגלריה וייטצ'פל ראו: Julia Weiner, "Jewish Women Artists in Britain 1700-1940", in: Monica Bohm-Duchen and Vera Grodzinski (eds.), *Rubies & Rebels: Jewish Female Identity in Contemporary British Art*, London 1996, pp. 30-36.

81. ג'ייקוב אפשטיין זכה בסיוע מקרן המלגות (Jewish Educational Aid Society), שהקימה בשנת 1896 אגודת 'המכבים' ונועדה לסייע לאמנים צעירים ומוכשרים. ראו: Lisa Tickner and Peter Gross, 'The Jewish Education Aid Society and Pre-First World War British Art', in: John R. Taylor et al., *The Ben Uri Story from Art Society to Museum*, Ben Uri Gallery, London 2001, pp. 59-65.

82. בתערוכה הוצגו דיוקנאות רבים ובהם אלה של הרב הראשי הרמן אדלר וההיסטוריון היינריך גרין מאת סולומון, דיוקן הרב הראשי של יהדות צרפת צדוק קאן מאת פיליפובסקי, ודיוקן רב מאת הרמן שטרוק. הוצגו ציורי דיוקן שנעשו בידי הציירים האנגלים-היהודים וולמרק, פלורה ליון, רוטנשטיין ואחרים.

האנגלית-יהודית הוותיקה.⁸³ ב'קבוצה משפחתית: אשת האמן וילדיו' חושף סולומון את משפחתו וביתו, ומתהדר במעמדו החברתי והכלכלי המגלם דימוי עצמי של אמן משגשג, שהתקבל זה לא כבר למוסד היוקרתי האקדמיה המלכותית לאמנות. בציורו, כמו בציורה של אחותו לילי דליסה ג'וזף, לכל דמות יש שם, עצמיות, והיא מוצגת בסביבה חילונית, שנמחק בה כל סממן לזהות יהודית ייחודית, והוטעמו הערכים האוניברסליים של המעמד הבורגני. הדמויות מייצגות את האיראל הפוסט-אמנציפציוני של התערות חברתית כצורת ייצוג מובנת מאליה. מנגד, רוטנשטיין, שגם הוא היה בן למשפחה מעורה בחברה האנגלית, ייצג בציוריו אב-טיפוס של היהודי המסורתי, המזוהה באמצעות טלית וכיפה, זקן ארוך וכהה, תווי פנים שמיים ועיסוק בתפילה ובלמוד תורה. בציוריו נשללה עצמיותה של הדמות, המתוארת בחלל המקודש של בית-המדרש או בית-הכנסת, והודגשו הייחוד האתני והתרבותי של היהודי כזר ו'אחר'.

ציוריהם של סולומון ודליסה ג'וזף מצד אחד, ושל רוטנשטיין, וולמרק ואחרים מצד אחר, שיקפו את הפער בין 'וסט אנד' ל'איסט אנד', בין הקהילה הוותיקה, המבוססת והמושרשת בחברה האנגלית, לבין המהגרים העניים, על אורחות חייהם המסורתיים. בתיאור הבורגנות היהודית שאבו סולומון ודליסה ג'וזף מחווייתם האישית בגלמם את האינטגרציה בחברה האנגלית. רוטנשטיין נכנס אל הוויית החיים היהודית-המסורתית, נמשך אל זרות הלבוש, אל הפולחן ואל עוצמת הרגש הדתי – ייתכן שמתוך רגשות נוסטלגיה לעולם רוחני שכבר לא השתייך אליו. אמנים אלה עסקו בחוויה היהודית וביטאו את הניגודים החברתיים והתרבותיים בקהילה האנגלית-יהודית במפנה המאה ה-19 וה-20. כך נהפכה תערוכת האמנות לעוד אחת מן הזירות שבהן קיימה הקהילה האנגלית-יהודית את הדיון על זהותה ועל היחסים בין קבוצות המשנה שבתוכה.

עבודותיהם של אמנים אנגלים-יהודים שהלכו לעולמם שובצו במחרוזת היצירה האמנותית של אמנים יהודים פעילים. בין השאר הוצגו עבודות של סולומון אלכסנדר הרט (1808-1881), שהיה האמן היהודי הראשון חבר האקדמיה המלכותית, ושל הציירים אברהם, סימיון ורבקה סולומון. מארגני התערוכה גמלו במחווה מיוחדת לצייר המוכשר והיוצא דופן סימיון סולומון (1840-1905) והציגו כ-60 רישומים וציורים פרי עטו בנושאים מהתנ"ך, הברית החדשה, נושאים אלגוריים ודיוקנאות (איור 9).⁸⁴ יצירתו תוארה

83. ראו האיור: 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. ix 'Round the Studios', *The Jewish Chronicle*, 24 March 1899, p. 29; Weiner, 'Jewish Women Artists in Britain 1700-1940' (above note 80), p. 36

84. על סימיון סולומון ראו: Lionel Lambourne, 'Abraham and Simeon Solomon', *Transactions of the Jewish Society of England*, 21 (1968), pp. 274-286; Jeffrey Daniels et al., *Solomon, A Family of Painters*, London 1985; Grose, *Jewish Artists of Great Britain, 1845-1945*, pp. 7-10; Colin Cruise et al., *Love Revealed: Simeon Solomon and the Pre-Raphaelites*, London 2005

באדהה כ'משתה אינטלקטואלי נדיר לבעלי רגישות אמנותית',⁸⁵ ובקטלוג התערוכה האדיר שפילמן את עבודתו וציין כי 'אילו הוא היה חי ומתפתח כפי שהיה בתחילת דרכו האמנותית, הוא היה עולה על חבריו ועמיתיו האמנים ברוזני ורוזטי בשילוב של פיוט, דמיון ועוצמה, מזג ועיצוב'.⁸⁶

שפילמן התייחס בקטלוג לסייגים שמנעו יהודים בעבר מלהיכלל בין היוצרים הדגולים באמנות. אך הוא ציין שכל האסכולות באמנות המודרנית מיוצגות בתערוכה, 'החל באמן ה"ויקטוריאני" וכלה באימפרסיוניסט הקיצוני ביותר כיום; כך שבאמנות, כמו בפילוסופיה ובמדינאות, היהודי נוכח בחזית המחדשים [...] וה"אמנים המודרניים"'.⁸⁷ שפילמן הדגיש את תרומתם של האמנים היהודים לחברה האנגלית, וציין שהתערוכה אינה יהודית יותר משהיא אנגלית, ומטרתה 'לקדם את הכבוד וההילה של האסכולה הבריטית'. עם זאת הוא לא התעלם מהאמנים שבחרו בנושאים יהודיים, והחדירו לעבודותיהם את 'הלהט היהודי באמצעות טיפול בנושאים יהודיים בעלי משמעות נוקבת וכוונת עמוקה'.⁸⁸

אף-על-פי שהתערוכה זכתה להצלחה רבה, היא עוררה תגובות מעורבות בקהילה האנגלית-היהודית. עמדתו של הרב מוריס ג'וזף, שנודע בהשקפתו הליברלית כלפי הפולחן הדתי, היתה דוגמה להסתייגות מתצוגת האמנות. הוא טען שתשמישי הקדושה ותיעוד תולדות הקהילה היהודית באנגליה עולים בחשיבותם על עבודות האמנות: 'ייתכן שייעודו של היהודי למלא מקום חשוב בגלריה של מוניטין אמנותי [...] [אולם] אינני מאמין, ואיש מאתנו אינו צריך להאמין, שבתפקיד זה הוא יממש את עצמיותו האמיתית ואת תפקידו המרומם ביותר. [...] האמנות צריכה לפאר את החיים, אך הדת צריכה לרומם אותם'.⁸⁹ אכן כל עוד היה העיסוק באמנות עניינם של יחידים והתנהל בעיקר במרחב הפרטי, היה אפשר להשלים אתו. ואולם הצהרה קולקטיבית באמצעות תערוכה משותפת, העניין הרב שהתגלה בעבודות וסמיכותן לתשמישי קדושה איימו לשנות את דמותו של המרחב הציבורי היהודי ועוררו תגובות כמו זו של הרב ג'וזף. תצוגת האמנות הדגימה, לפרקים באופן ניכר, את הפריצה מתחום הקהילה אל החברה החיצונית, את תהליך החילון והאינטגרציה התרבותית בזכות הקשר הישיר של אמנות למסורת התרבותית האירופית. חשיבות מיוחדת נודעת לכך שהתערוכה הוצגה בשכונת 'רייטצ'פל', שהיתה מאוכלסת במהגרים יהודים, לעומת תערוכת ההיסטוריה שהוצגה ב'אלברט הול' בזיקה לחגיגות היובל של המלכה ויקטוריה והיתה ביטוי לאידאל האמנציפציוני. הסטת הדגש מהקהילה

.85 'Exhibition of Jewish Art and Antiquities', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 9 November 1906, p. v

.86 Spielmann, 'Jewish Art', in: *Jewish Art and Antiquities* (above note 57), p. 85

.87 Ibid.

.88 Ibid.

.89 Morris Joseph, 'The Jewish Exhibition and its Moral', *The Jewish Chronicle*, 21 December 1906, p. 12

הוותיקה אל תושבי ה'איסט אנד' שיקפה את התמורות החברתיות שעברו על הקהילה. מקומה של הגלריה השפיע על מארגני התערוכה, והם בחרו גם עבודות שהביעו את מצוקותיהם והתנסויותיהם של מקצת תושבי השכונה. אף שעבודות אלה היו רק מיעוט המוצגים בתערוכה, הן בלטו על שום משמעותן בהקשר של הזמן והמקום. הרב הראשי אדלר הזכיר את תושבי ה'איסט אנד', ובדבריו הדגיש בנימה פטרונית את חשיבותה החינוכי של האמנות לקידום תושבי האזור:

אם הם יתעלו מעל לחד־גוניות ולאפרוריות של עמל יומם, אזי עליהם לשמוע ולראות משהו מהדברים המייפים את החיים. עליהם לראות משהו מהעידון והחן שכישרון אמנותי יכול להעניק גם לסביבה הצנועה ביותר של חיים פשוטים. עליהם לדעת ולהרגיש שאמנות לא היתה רק שעשוע לבטלנים, לא רק הנאה של מותרות, אלא מורה דגולה ומופתית של האנושות, ומילאה תפקיד רב־השפעה בעידון וברוממות הרוח.⁹⁰

ההיסטוריוגרפיה האנגלית־היהודית לא גילתה עניין וכמעט התעלמה מתערוכת 1906, שהיתה תערוכת אמנים יהודים ראשונה באנגליה. ההקשר ההיסטורי והגאוגרפי, שיתופם של אמנים מהגרים בצד אמנים מבני הקהילה הוותיקה והצגת עבודות שנתנו ביטוי לאירועים הדרמטיים של פרעות והגירה ולהוויית החיים המסורתית, העידו על גישה שונה מזו הרווחת במחקר.⁹¹ ההתעלמות מתכניה של התערוכה נבעה אולי מהרצון לחזק את הטיעון בדבר התכחשות לעולמם של המהגרים ולמעמד הנמוך האנגלי־היהודי. גם סטיין, שחקרה בהרחבה את התערוכה, מציגה את אותן עמדות, ולפיהן מטרת התערוכה היתה לייצג את הגרסה של יהדות נאורה, אנגלית ומודרנית, ולפיכך נמנעו מארגני התערוכה מלהראות היבטים רחבים של התרבות היהודית, וכיחוד של יהודי מזרח אירופה. לדבריה, התערוכה מצביעה על דפוס של פטרוניות ואנגליזציה שאפיינו את יחסה של הקהילה

⁹⁰ 'The Maccabaeans, Dinner to the Jewish Exhibition Committee', *The Jewish Chronicle*, 7 December 1906, p. 21

⁹¹ ראו: Cesarani, 'Duel Heritage or Duel of Heritages? Englishness and Jewishness in the Heritage Industry' (above note 44), pp. 29-41 היהודים בחברה האנגלית ותרומתם החיובית בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות. משום כך נמנעו היסטוריונים יהודים מדיון באנטישמיות, שהיתה מסכנת את הכרת התודה על התקבלותם לחברה האנגלית, ובה במידה, הם לא עסקו בהיבטים של החברה האנגלית־היהודית שהיו עלולים להציגה לשלילה או כנבדלת מהחברה האנגלית, כגון עניים, פושעים, אנרכיסטים, תרבות יידיש ויהדות מסורתית. סזארני עוסק בתערוכת ההיסטוריה מ-1887 לחיזוק עמדתו, אבל מתעלם מהתערוכה ב-1906. ראו גם: Kushner, 'The End of Anglo-Jewish Progress Show: Representations of the Jewish East End, 1887-1987' (above note 44), pp. 79-86 משנת 1906 רק בויקה לתערוכה שהתקיימה בגלריה בן אורי בשנת 1951.

הוותיקה למהגרים.⁹² סטיין מתעלמת מהעבודות שעסקו בתכנים הקשורים לחויית המהגרים, לייצוגם של יהודים מסורתיים ולאירועים היסטוריים אקטואליים. נראה אפוא שהתערוכה ב'וייטצ'פל' מלמדת שבתחום האמנות נפרץ הדפוס שציינה סטיין, והיה ניסיון ליצור מרחב משותף לשתי הקבוצות בקהילה האנגלית-היהודית.

אחרית דבר

האוכלוסייה היהודית בשכונת 'וייטצ'פל', שמשקלה גדל בעקבות גלי ההגירה בשנים 1880-1914, הטביעה את חותמה התרבותי והאמנותי על הקהילה האנגלית-היהודית בשנים שלאחר מכן. תערוכת האמנות והמוצגים ההיסטוריים היהודיים בשנת 1906 היתה צומת דרכים בתחייה התרבותית האנגלית-היהודית במעבר המאות, וסימנה את העברת מוקד הפעילות התרבותית והאמנותית היהודית מהקבוצה החברתית והדורית של העילית האנגלית-היהודית אל 'בני הגטו', אל הדור הצעיר של מהגרים ובני מהגרים ב'איסט אנד'. כמה מהם פעלו בעשורים הראשונים של המאה ה-20 בחזית תנועות אמנות אוונגרדיות, ובין הבולטים היו אפשטיין, דיוויד בומברג (1890-1957) ומארק גרטלר (1891-1939). שני הראשונים ארגנו חטיבה שיוחדה לאמנים יהודים בתערוכת 'אמנות המאה העשרים' (Twentieth Century Art) שהוצגה בשנת 1914 בגלריה וייטצ'פל. שנה אחר-כך, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, ביולי 1915, יזמה קבוצת צעירים יהודים את ייסוד 'אגודת בן אורי לאמנות' (Ben Uri Art Society). האגודה היתה אחד המרכזים ששיקפו את התסיסה החברתית והתרבותית בקרב המהגרים היהודים ב'איסט אנד' בעשור הראשון של המאה ה-20, ומטרתה היתה לקדם אמנות בקרב המוני היהודים.⁹³ מקצת עבודות האמנות שהוצגו בתערוכה בגלריה וייטצ'פל הועברו ל'תערוכת אמנים יהודים' (Ausstellung Jüdischer Künstler), שנפתחה בנובמבר 1907 בכרלין.⁹⁴ היקף התערוכה בכרלין היה גדול מזו שבלונדון והוצגו בה עבודות של אמנים יהודים נודעים

92. Juliet Steyn, 'Cutting the suit to fit the cloth: assimilation in the 1906 Whitechapel Gallery Exhibition, Jewish Art and Antiquities', in: Steyn, *The Jew: Assumptions of Identity*, p. 89; Steyn, 'The Complexities of Assimilation' (above note 57), pp. 47-50.

93. על אגודת בן אורי ראו: Jacob Sonntag (ed.), *Ben Uri: 1915-1965 – Fifty Years Achievement in the Arts*, Ben Uri Art Society, London 1966; Barry Fealdman, 'The Ben Uri Art Society and its Collection', in: Walter Schwab and Julia Weiner (eds.), *Jewish Artists, The Ben Uri Collection: Paintings, Drawings, Prints and Sculpture*, London 1994, pp. 8-11; John R. Taylor et al., *The Ben Uri Story from Art Society to Museum*, Ben Uri Gallery, Jewish Museum, London 2001.

94. *Ausstellung Jüdischer Künstler*, Galerie für alte und neue Kunst, Berlin, November-Dezember 1907.

ובהם קמיל פיסארו, ישראלס, ליברמן, לסר אורי, פיליחובסקי, הירשנברג, מוריצי גוטליב, סימיון סולומון וסולומון ג' סולומון. הפסל אלפרד נוסיג סקר את התערוכה בברלין והעלה את שאלת האמנות והזהות היהודית באמנות:

האם הגזע הוא יסוד מפרה [...] ומכנה משותף הניתן לזיהוי, וכיצד הוא בא לידי ביטוי ביצירת האמנות? מה הם גבולות השפעת הסביבה התרבותית שבה התפתחו האמנים היהודים כיחידים? האם ויתרו [על הזהות היהודית] או שאולי פה ושם במודע או שלא במודע באה לכלל ביטוי אמנות יהודית ספציפית?⁹⁵

שתי התערוכות, בלונדון ובברלין, היו המחשה מרשימה לתסיסה האמנותית בחברה היהודית בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20.

התערוכות האנגליות-היהודיות של היסטוריה ואמנות שהתקיימו במפנה המאה ה-19 וה-20 המחישו את רוח הזמן בקידום ובפיתוח תצוגת תערוכות כאמצעי חינוכי ותעמולתי עם נראות ציבורית בחברה העירונית המודרנית. מטרתיהן היו לתווך בין הקהילה היהודית לחברה האנגלית בהצגת הישגיה ותרומתה של הקהילה כדי לחזק את מעמדה בחברה האנגלית. המודעות ההיסטורית והצגת המורשת התרבותית היהודית שירתו את אותה המגמה – להראות את שורשיה של הקהילה היהודית ולהציג את התערותה בחברה האנגלית. באותה הדרך, גם 'תערוכת האמנים היהודים' ביקשה לשקף השתלבות במגמות אמנותיות של הזמן. בד בבד היו התערוכות זירה לטיפוח שייכות קהילתית, לדיון בשאלות של זהות יהודית ודימוי עצמי קהילתי, ושאלות על זהות תרבותית ואמנות יהודית. התערוכות היו תולדה של תהליך האמנציפציה, והמחישו את הסתירות הפנימיות בין התערות והשתלבות להיברלות וייחודיות, המציינות את קיומו של המיעוט היהודי בתפוצה בחברה המודרנית.

Alfred Nossig, 'Ausstellung Jüdischer Künstler', *Ost und West*, 7, 12 (December 1907).
G. Kutna, 'Zur Ausstellung Jüdischer Künstler', *Ost und West*, 7, 12 (December 1907), pp. 743-751.
West, 8, 1 (1908), pp. 17-28; Cohen, *Jewish Icons*, p. 198

Edition de Luxe

CATALOGUE
OF THE
ANGLO-JEWISH
HISTORICAL EXHIBITION
ROYAL ALBERT HALL, LONDON, 1887

COMPILED BY

JOSEPH JACOBS AND LUCIEN WOLF

ILLUSTRATED BY

FRANK HAES

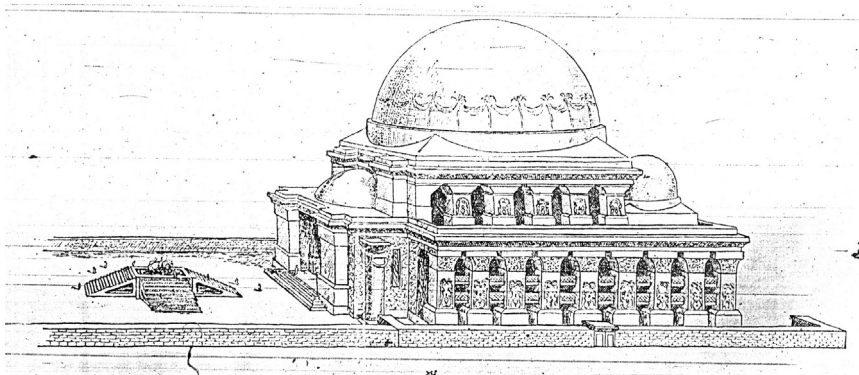

PUBLICATIONS OF THE EXHIBITION COMMITTEE
No. IV.

LONDON
F. HAES, 28, BASSETT ROAD, W.
1888

All Rights Reserved

איור 1. עמוד שער, קטלוג תערוכת ההיסטוריה האנגלית-יהודית, לונדון

איור 2. דגם של מקדש שלמה
מתוך: *The Jewish Chronicle* (Supplement), 8 April 1887

איור 3. חפצי פולחן בתצוגה, תערוכת ההיסטוריה האנגלית-יהודית, לונדון, 1887
הצילום מתוך קטלוג התערוכה.

איור 5. ויליאם רוטנשטיין, 'יהודים מתאבלים בבית הכנסת', 1906, שמן על בד, 115.5x127.5 ס"מ
© Tate, London 2008 טייט גלרי, לונדון

איור 6. לאופולד פיליחובסקי, 'בדרך לגלות', 1906 לערך, שמן על בד
הצילום מתוך קטלוג 'תערוכת אמנים יהודים', ברלין, 1907 (ראו לעיל הערה 94)

איור 7. לילי דליסה ג'וזף, 'משפחה יהודית', שנות התשעים של המאה ה-19
הצילום באדיבות משפחת האמנית

איור 8. סולומון ג'וזף סולומון, 'קבוצה משפחתית: אשת האמן וילדיו', 1905, שמן על בד, 161x175 ס"מ
טייט גלרי, לונדון © Tate, London 2008

איור 9. סימיון סולומון, 'הושענא', תצריב, הוצא לאור על-ידי האחים דלציאל, 1881, 165x121 ס"מ
טייט גלרי, לונדון © Tate, London 2008